

kind in de knel

Hanneke de Haan-Doornbos
Februari 2013

Woord van dank

Deze scriptie is geschreven ter afsluiting van de opleiding Ervaringsgerichte Psychosociale Therapie (EPT) en Gestaltexperiëntiële gezins- en relatietherapie aan het Kempler Instituut Nederland.

Vier jaar geleden begon ik schoorvoetend met het basisjaar; ik was door verhalen van anderen geïnteresseerd geraakt in opleiding. Ook het televisie programma ‘in voor- en tegenspoed’ waarin Roel en Sonja Bouwkamp lieten zien hoe ze op een persoonlijke, duidelijke en soms confronterende manier de cliënten benaderen zonder daarbij het respect voor de cliënt en zichzelf te verliezen, sprak me aan. Ik merkte een verlangen bij mezelf om me verder te gaan ontwikkelen als hulpverlener waarbij ik de cliënt op een professionele manier verder zou kunnen helpen zonder mezelf te verliezen. Na het basisjaar wilde ik verder en uiteindelijk heb ik het vierde jaar bijna achter de rug.

De opleiding heeft me als mens en als hulpverlener gevormd. Ik ben gaan staan voor wat ik vind of denk dat nodig is zonder de ander daarbij uit het oog te verliezen. Ik herken me in de boom die symbool staat voor het Kempler instituut. Door de opleiding zijn mijn wortels gegroeid, sta ik vaster in de grond en kan er meer voeding uithalen en uiteindelijk meer vrucht dragen. Dit doet me denken aan een tekst uit de Bijbel, mijn bron, het gaat over een mens die dicht bij God leeft: psalm 1:3 *“Hij is als een boom, geworteld aan stromend water, die elk seizoen opnieuw vrucht draagt; nooit zullen zijn bladeren verdorren, alles wat hij doet brengt hij tot een goed einde.”*

Mijn kern met daarin het verlangen om van betekenis te zijn voor mensen in nood is hetzelfde gebleven, alleen ben ik meer een gewortelde boom geworden.

Met deze scriptie wil ik van betekenis zijn voor o.a. mijn collega's die te maken hebben met het werken in gescheiden opvoedingsituaties. Het doel daarbij is dat het welzijn van gescheiden ouders en uiteindelijk van de kinderen. Hun positie en gevoelens rondom het in de knel komen van hun loyaliteit gaat me aan het hart. Vandaar het onderwerp ‘loyaliteiten van kinderen in gescheiden opvoedingssituaties’.

Mijn dank gaat uit naar God, mijn Schepper die alles in mij gelegd heeft.

Dank naar de docenten van het Kempler Instituut en in het bijzonder naar Sonja Bouwkamp mijn mentor voor haar bevoegenheid, stimulans en begeleiding bij het tot stand komen van mijn scriptie.

Verder wil ik Danielle Vreugdenhil, Wiesje Berghuis, Ria Klaassens en Thea Doornbos bedanken voor het kritische meelesen, meedenken, de feedback en correcties.

Joris en Michiel mijn prachtige zonen bedankt voor jullie geduld.

Roelof bedankt voor je liefde, tijd, steun en hulp die ik heb ervaren bij het schrijven van deze scriptie en niet te vergeten je support tijdens de afgelopen vier opleidingsjaren.

Voorwoord

Jaren geleden kregen we nieuwe burens; een gescheiden man met drie kinderen. Het jongste kind, Joost raakte na een tijdje bevriend met onze oudste zoon. De ouders van Joost hadden co-ouderschap geregeld. De ene week bij vader en de andere week bij moeder.

Joost kwam graag bij ons en als hij na een week bij moeder weer bij vader kwam, stond hij weer snel bij ons op de stoep. Hij at het liefst mee en ging aan het eind van de dag weer naar zijn vader. Toen we hier met zijn vader over in gesprek kwamen, vertelde hij dat zijn zoon iets bij ons vond wat hij bij hem miste 'een compleet gezin'. Hij vertelde dat Joost graag films keek waarin het ging over complete gezinnen. Hij was in therapie geweest om de scheiding, voor zover dat mogelijk was, te verwerken. Zijn vader vond het goed dat hij bij ons een plek vond waar hij kon zien hoe het kon zijn in een compleet gezin.

Onze jongste zoon stelde Joost eens de vraag: "Waar woon je nu echt?", waarop hij antwoordde: "De ene week bij mijn vader en de andere week bij mijn moeder." Dit snapte onze zoon niet. Later vroeg hij: "Maar waar vind je het het leukst?" "Bij beide ouders" antwoordde Joost.

Joost lijkt loyaal te zijn aan zijn beide ouders. In de week dat hij bij zijn moeder woont, horen we niets van hem. Als onze zoon hem eens belde met de vraag om hij kon spelen, wilde hij dat niet. In de week dat hij bij zijn vader was, speelde hij altijd bij zoveel mogelijk bij ons.

Uit bovenstaande zou je kunnen concluderen dat Joost zich aan beide ouders aanpast. Joost leeft in twee gescheiden werelden en om dit vol te kunnen houden, lijkt het alsof hij zich in tweeën gedeeld heeft.

Het verhaal van Joost en van zoveel andere kinderen houdt me bezig. Ik houd van heelheid en verbondenheid. Mede door echtscheidingen zie ik zoveel gebrokenheid in mijn omgeving en in mijn werk en dat vind ik ongelofelijk pijnlijk om te zien. Helemaal als ik merk dat kinderen het gevoel krijgen dat ze moeten kiezen voor de ene en tegen de andere ouder. Ik zie kinderen in de knel komen.

Geschreven door : Hanneke de Haan-Doornbos
Plaats en jaar : Groningen 2013
Opleiding : Kempler Instituut Nederland
Mentor : Sonja Bouwkamp

Inhoudsopgave

Woord van dank	2
Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
Hoofdstuk 1 De inleiding en vraagstelling	5
Hoofdstuk 2 Loyaliteit en Loyaliteitsconflict	7
2.1. Wat is loyaliteit	8
2.2. Wat is een loyaliteitsconflict?	8
2.3. De strijd om de loyaliteit bij echtscheiding	9
2.4. Loyaliteitsgevoelens herkennen en erkennen	10
2.5. Hoe hanteren kinderen het loyaliteitsconflict	11
Parentificatie	
P.A.S Ouderverstoting syndroom	
2.6. Gevolgen van het loyaliteitsconflict	14
Hoofdstuk 3 EPT de methodiek	16
3.1. De inleiding	16
3.2. De achtergrond van de EPT	16
3.3. De uitgangspunten van de EPT	16
3.4. De theorie en de praktijk	17
3.5. Autonomie en verbondenheid in gezinnen na een scheiding	18
3.6. De interventiemiddelen vanuit de EPT	20
3.7. De taak en positie van de hulpverlener	22
Hoofdstuk 4 Praktische handreikingen	24
Hoofdstuk 5 Korte samenvatting conclusies en aanbevelingen	26
Literatuurlijst en bronnen	28
Bijlagen	29
Bijlage 1 Het veldonderzoek	30
Bijlage 2 P.A.S.	32
Bijlage 3 De probleembehandeling	34
Bijlage 4 Tips en handvatten voor hulpverleners aan ouders	36
Bijlage 5 Een weekschema	39

Hoofdstuk 1. De inleiding 'Scheiden doet lijden'

1.1. De inleiding

Echtscheiding is een ingrijpend gebeuren voor een gezin, voor ouders en kinderen en hun omgeving. Een scheiding heeft vergaande gevolgen op zowel juridisch, moreel, financieel, sociaal emotioneel, sociaal economisch als psychologisch vlak.

Op psychologisch vlak gaat het om een losmakingproces. Gezinsleden worden door de echtscheiding uit elkaar gehaald en er zal een losmaking en verwerkingsproces gaan plaatsvinden. Bij een echtscheidingsproces hoort een verwerkingsproces. Elk gezinslid verwerkt de echtscheiding op zijn manier. Ook kinderen horen de echtscheiding van hun ouders op de één of andere manier te verwerken. Kinderen van gescheiden ouders maken een verwerkingsproces door dat goed te vergelijken is met een rouwproces. Het uit elkaar gaan van de ouders betekent voor de kinderen het verbreken van een natuurlijke eenheid. Voorheen was er normaal gesproken sprake van een veilige en geborgen situatie en dit is door de scheiding op z'n kop komen te staan.

In essentie betekent de scheiding voor kinderen het (dreigende) verlies van een veilige haven, een veilig thuis. Het is dus mogelijk dat mensen die jarenlang, je hele leven, bij elkaar waren (plotseling) uit elkaar gaan. Het is blijkbaar mogelijk dat iemand van wie je heel veel houdt, je kan verlaten.

Kinderen willen van beide ouders kunnen houden, ze willen er alles aan doen om hen bij elkaar te houden en te verbinden. In dit soort situaties kunnen kinderen afwijkend en moeilijk gedrag vertonen thuis en op school en bijvoorbeeld spijbelen of weglopen. Het lijkt of dit een manier voor die kinderen is om de aandacht op zichzelf te vestigen. Hierdoor wordt de aandacht van scheiding afgeleid en worden ouders samen verbonden in hun ouderlijke bezorgdheid om hun (probleem) kind.

Echtscheiding betekent verder een aanslag op je identiteit. Je bent 'waar je vandaan komt'. En nu kom je uit een gebroken gezin. Echtscheiding betekent soms ook het verlies van een ouder of soms van broers en zussen. Voor kinderen betekend dit dat ze tijd nodig hebben om te wennen aan de nieuwe situatie waarbij sprake kan zijn van pijn, verdriet en rouw.

Naast de verwerking van de scheiding hebben de kinderen ook nog een aantal andere opdrachten te vervullen. Zij hebben het gevoel dat ze de opdracht hebben gekregen om met beide ouders en hun familie een band te blijven onderhouden. Ze gaan op twee adressen wonen of 'logeren' af en toe bij één van de ouders met alle praktische en emotionele gevolgen. De kinderen dienen om te leren gaan met de nieuwe gezinsverhoudingen. Soms krijgen ze te maken met stiefouders, -broers en -zussen. De echtscheiding kan het leven van kinderen in korte tijd helemaal op de kop zetten en ontzettend ingewikkeld maken.

Bron: Ludo Driesen *Ik wil papa en mama allebei*

De scheiding zorgt voor een ingewikkelde situatie en dit vraagt van de ouders veel aandacht en energie. Ouders hebben vaak niet de kans genomen om de scheiding met het oog op het welzijn van de kinderen goed voor te bereiden. Over het algemeen lezen ouders voor hun scheiding geen boeken over hoe ze de scheiding voor hun kind het best voor kunnen bereiden. De meeste cursussen over ouderschap na scheiding worden gevolgd als men tegen grote problemen oploopt of verplicht wordt om deze te volgen als het helemaal misgegaan is in de zorg en opvoeding na de scheiding. Mijns inziens wordt er preventief te weinig actie ondernomen om de scheiding voor de kinderen goed voor te bereiden.

Kind in de knel

Hierdoor ontstaat er een grote kans dat de kinderen in de kou komen te staan. Veel ouders zijn veel met zichzelf bezig; met hun verlies, hun pijn, hun strijd en de reorganisatie van hun leven. Hierdoor blijft er weinig tijd en energie over om goed naar de kinderen te luisteren en hun welzijn in de gaten te houden.

Deze scriptie is geschreven voor de hulpverleners van het Leger des Heils. Het is de bedoeling om hen een methodiek aan te reiken, een handleiding te geven, in het werken met gezinnen waar een scheiding dreigt of een gescheiden opvoedingssituatie is ontstaan. De handleiding is afgeleid van de Ervaringsgerichte Psychosociale Therapie, verder te noemen EPT. Het doel daarbij is dat het kind zijn gezonde autonomie en verbondenheid kan behouden en de loyaliteitsbanden van kinderen op een goede manier kan behouden. De problematiek rondom de loyaliteit(en) van kinderen in gescheiden opvoedingssituaties is vaak onzichtbaar maar zeer nadrukkelijk aanwezig in het leven van kinderen. Het is van essentieel belang voor hulpverleners om hier oog voor te hebben om ouders te kunnen helpen in de opvoeding van hun kinderen.

Vanuit bovenstaande kom ik uit op de mijn vraagstelling:

“Kunnen hulpverleners met behulp van de EPT methodiek ouder(s) in gescheiden opvoedingssituaties inzicht geven in de loyaliteit(en) van hun kind? Het doel daarbij is dat het kind zich in zijn autonomie en verbondenheid kan blijven ontwikkelen.”

In mijn scriptie beschrijf ik de loyaliteit(en) van kinderen in een gescheiden opvoedingssituatie.

In hoofdstuk 2 beschrijf ik wat loyaliteit(en) en loyaliteitsconflicten zijn en wat de gevolgen van loyaliteitsconflicten voor kinderen kunnen zijn.

Hoofdstuk 3 heb ik verbonden met hoofdstuk 2 door middel van de theorie en praktijk van de Ervaringsgerichte Psychosociale Therapie.

In hoofdstuk 4 geef ik een aantal praktische handreikingen voor hulpverleners.

In hoofdstuk 5 heb ik toegewerkt naar een conclusie en geef een aantal aanbevelingen voor de organisatie waarvoor ik werk; het Leger des Heils.

Als laatste voeg ik een aantal bijlagen toe, met daarin o.a. het veldonderzoek die ik verricht heb onder mijn collega's.

De namen van de personen die ik in de casussen noem zijn gefingeerd.

Ik heb er voor gekozen om steeds te schrijven over 'hij' daar kan men ook 'zij' voor in de plaats lezen.

Hoofdstuk 2 Loyaliteit en loyaliteitsconflict

2.1. Wat is loyaliteit

Volgens Ivan Boszormenyi-Nagy is de loyaliteit tussen kinderen en ouders uniek. Nagy omschrijft het begrip loyaliteit als volgt:

Loyaliteit is de bron van de binding, het innerlijke weten dat mensen elkaar nodig hebben, en dat ze diep van binnen niet anders kunnen dan er gehoor aan geven. Het staat voor de ander nodig hebben en de ander herkennen in de wijze waarop ze jou nodig hebben. In de relatie tussen ouders en kinderen, binnen families, is deze loyaliteit meteen ook oerverbinding: de oorsprong van het eigen bestaan is er in gelegen. Dit is existentiële loyaliteit. Het is geen gevoel maar een zijnsgegeven.

Loyaliteit betekent trouw zijn aan mensen die iets voor je betekenen. Naarmate mensen meer voor elkaar betekenen wordt hun onderlinge band sterker. Ouders en kinderen zijn verbonden door existentiële loyaliteit die gebaseerd is op het feit dat een kind zijn leven heeft gekregen van zijn ouders. Deze existentiële loyaliteit kan worden versterkt door alles wat de ouders in de loop van de ontwikkeling voor hun kind doen en eveneens door wat het kind voor zijn ouders doet. De moeder geeft het kind de kans om voor de geboorte te groeien en geboren te worden. Na de geboorte blijft het kind afhankelijk van zijn ouders want zonder hun verzorging en aandacht zal het niet in leven blijven. Door het existentiële feit dat een kind zijn leven en overleven te danken heeft aan zijn ouders, is het kind loyaliteit aan hen verschuldigd.

De mens ontkomt nooit aan de loyaliteitsband met zijn ouders. Deze loyaliteit overschrijdt iedere fysieke en geografische scheiding. De mens blijft zijn hele leven verbonden met zijn oorsprong, onafhankelijk van wat er gebeurt na zijn geboorte. Ieder mens staat in een niet te ontkennen onomkeerbare verhouding tot zijn ouders. Deze verhouding gaat niet alleen terug op de biologische erfelijke verwantschap met de eigen ouders, maar ze heeft ook te maken met de psychologische erfenis van de vorige generaties. De lusten en de lasten, persoonlijke verwachtingen en ongeschreven wetten binnen de familieverbanden. In die zin is het betekenisvol dat het woord 'loyaliteit' etymologisch verwijst naar het Frans 'loi'=wet, wetmatigheid: volgens de natuurlijke regels. Hiermee krijgt loyaliteit ook een ethische dimensie en brengt het verplichtingen met zich mee.

Ik geloof dat je kunt zeggen: 'Wat God heeft verbonden, kan de mens niet scheiden.'
Loyaliteit gaat voorbij aan rationele argumenten en kan soms de vreemdste omgangsvormen tussen mensen verklaren.

Als ouders tijdens de ontwikkeling van hun kind steeds beschikbaar voor hen zijn, versterken ze op deze manier de loyaliteit van hun kind. De loyaliteit wordt eveneens versterkt door datgene wat het kind voor zijn ouders doet. De aard en de kwaliteit van de ouder- kind loyaliteitsband wordt hier in belangrijke mate door bepaald. Loyaliteit tussen ouders en kind wordt ook wel verticale loyaliteit genoemd. Dit betekent dat het kind in eerste instantie gerechtigd is om meer te ontvangen dan te geven in zijn relatie met de ouders. En andersom heeft de ouder in die relatie meer verantwoordelijkheid voor het kind dan andersom. Deze loyaliteiten kunnen ook met elkaar botsen. Als het kind bijvoorbeeld niet openlijk loyaal kan zijn tegenover zijn ouders vanwege bijvoorbeeld een scheiding of een andere relatie, is er sprake van een loyaliteitsconflict.

2.2 Wat is een loyaliteitsconflict?

Een loyaliteitsconflict ontstaat wanneer het kind niet loyaal kan zijn tegenover zijn beide ouders tegelijk. Wanneer hij zijn respect, liefde, genegenheid voor, afhankelijkheid en vooral zijn trouw aan zijn beide ouders tegelijk, niet kan voelen en niet kan uitdrukken.

Wanneer hij voortdurend door het leven met zijn ouders gedwongen wordt om een emotionele keuze te maken tussen zijn ouders, voor de ene tegen de andere, trouw aan de ene en ontrouw aan de andere. Je zou kunnen zeggen dat de loyaliteitsbanden gespleten worden. Deze situatie van gedwongen keuze met een ernstige kans op een loyaliteitsconflict kan zich gemakkelijk voordoen zodra ouders met elkaar in conflict zijn. Soms dwingt één van de ouders of dwingen beide ouders het kind om een keuze tussen hen te maken en wel zodanig dat de keuze voor de ene ouder meteen een keuze tegen de andere ouder inhoudt. Mede hierdoor komt het kind onder druk te staan en voelt dat het niet loyaal kan zijn aan beide ouders. Is het loyaal aan de vader dan is het deloyaal aan de moeder en andersom.

Bij een echtscheiding kunnen er loyaliteitsconflicten ontstaan in het leven van het kind. Niet alleen valt zijn leven uiteen in voor en na de scheiding, ook zijn toekomst blijft verscheurd. Mede hierdoor wordt zowel de verbondenheid tussen het kind en zijn ouders als de autonomie van het kind aangetast.

Roel en Sonja Bouwkamp verwoorden het als volgt in hun boek *Handboek psychosociale hulpverlening*, pagina 19;

“Ieder mens heeft, naast een diepe wens tot zelfvervulling, tot autonomie, een diepe wens en een grote behoefte zich verbonden te weten. Wij voelen ons blijkbaar pas echt vervuld wanneer wij onszelf in relatie met anderen kunnen realiseren. We starten allemaal ons leven vanuit de verbondenheid met de moeder. Na de geboorte kan de autonomie van een kind alleen bestaan, overleven en groeien wanneer dit wordt gevoed door een verbondenheid die in alle behoeften voorziet. Beide verlangens, het verlangen om jezelf te zijn, om heel te zijn en het verlangen om ergens bij te horen, om van betekenis te zijn, zijn altijd en bij iedereen tegelijk aanwezig. Maar wanneer ouders gaan scheiden ervaart het kind zijn onvermogen om zowel zichzelf te verwerklijken als in verbinding te staan met zijn ouders en komt daarmee in een loyaliteitsconflict terecht, dat zich zowel in zichzelf als in het contact met zijn ouders kan afspelen. Wanneer het kind niet in staat is dit loyaliteitsconflict op een bevredigende wijze naar buiten te brengen en op te lossen, staat het voor de vraag hoe het nu nog zorg kan dragen voor zichzelf zonder de ander tekort te doen en zorg kunnen dragen voor de ander zonder zichzelf geweld aan te doen.”

Meestal weten ouders wel dat ze bijvoorbeeld hun kind niet op moeten stoken tegen de ander maar ze slagen er niet altijd in om hun gevoelens van rancune en woede te beheersen. Daar komt bij dat een ouder ook op een subtiele manier 'stemming kan maken' en de andere ouder in een kwaad daglicht kan stellen.

Als Kim na het weekend bij vader weer bij moeder komt vraagt moeder ‘en waar zijn jullie nu weer naar toe geweest?’ Kim zegt: “Ik ben met papa naar de film is geweest.” Moeder zegt: “Ach ja, die vader van je koopt zijn schuldgevoel af door maar leuke dingen met je te doen.”

Ouders hebben de verantwoordelijkheid om het kind niet te belasten met negatieve dingen over en weer. Het is daarom belangrijk dat ouders het kind buiten hun conflict houden. Het kind hoort niet in de rol van scheidsrechter terecht komen en ruzies of vechtpartijen moet sussen. Als ouders ondanks hun conflicten erin slagen om voor hun kind continuïteit in de ouderrelatie te behouden, maakt dat de gevolgen van de scheiding voor het kind beter te verdragen en het verlies beter te verwerken. De band met de ouders is onverbreekelijk en tegen alles bestand, tegen scheiding en tegen de dood. Het kind blijft zijn ouders trouw. Ex-ouders kun je niet hebben en ex-ouders kun je niet zijn. Die continuïteit kunnen ouders in stand houden door tegenover het kind altijd ouder te blijven en elkaar te respecteren.

Ik had een gesprek met Frank, vader van 3 kinderen.

Na een moeizaam huwelijk is hij gescheiden. Samen met zijn ex-partner heeft hij de afspraak gemaakt de kinderen niet bij conflicten te betrekken en ouderzaken met elkaar te blijven bespreken. De laatste tijd waren er irritaties bij Frank ontstaan. Vooral rondom de kleding van de kinderen. Elke keer misten er kledingstukken en lagen bijvoorbeeld de voetbalkleren nog bij moeder thuis. Frank neigde ernaar om de verantwoordelijkheid van de kleding bij zijn zoon neer te leggen en hij ging klagen over de ex-partner, door haar de schuld hiervan te geven. Mede hierdoor ontstond er tussen vader en zoon een verwijdering. De zoon trok zich steeds meer terug vanwege de spanningen. Doordat ik o.a. persoonlijk reageerde op het gedrag van Frank, ontdekte hij dat hij zelf verantwoordelijkheid moest nemen voor zijn irritaties richting zijn ex. Dit was ook conform de afspraak die hij met haar had gemaakt. Hij zag in dat zijn zoon in een loyaliteitsconflict dreigde te komen door zijn houding en gedrag.

2.3. De strijd om de loyaliteit bij echtscheiding

Vaak is er bij een scheiding een hevige strijd om het kind. Soms is die strijd zo heftig dat we van een vechtscheiding spreken. Ouders vechten hun onderlinge strijd uit over de hoofden van het kind. Ze stellen niet de belangen van het kind centraal maar hun eigen belang. Ze lijken de belangen en noden van het kind te miskennen en hebben enkel nog oog voor hun strijd als (ex)-partners. Bij veel echtscheidingen wordt het kind op allerlei manieren gedwongen een emotionele keuze te maken tussen zijn ouders: welke ouder vindt het kind het liefst? Welke ouder krijgt bij ruzies gelijk? Welke ouder krijgt steun van het kind? Bij wie wil het kind blijven wonen? Wil het kind de andere ouder bezoeken? Het kind wordt telkens uitgelokt trouw te zijn aan de ene ouder en ontrouw aan de andere, voor een ouder te kiezen en de andere ouder (gedeeltelijk of tijdelijk) te verwerpen.

Janna een gescheiden vrouw van begin 40 en moeder van Melanie (15) en Denny (11) komt bij mij i.v.m. een steeds moeizamer en agressiever lopende relatie met haar ex-man waar ze 18 jaar mee getrouwd was. De ruzies zijn zo uit de hand gelopen dat haar dochter besloten had om alleen bij vader te willen wonen en verbrak het contact met Janna. Janna is ten einde raad. Ze snapt niet waarom haar dochter bij haar vader wil wonen en niet bij haar. Ze is boos op haar ex. Ze verdenkt hem ervan de kinderen tegen haar op te zetten. Ze is ook bang dat haar zoon dezelfde weg zal gaan als zijn zus.

Het is niet altijd zo dat ouders het kind bewust dwingen om tussen de ouders te kiezen. Vaak gaan ze in strijd om de loyaliteit van hun kind onbewust te werk. Ze laten het kind in zijn gedrag voelen dat ze verlangen dat het kind partij kiest voor henzelf en tegen de andere ouder. Ouders binden het kind soms aan zich uit eigen (vaak onbewuste) emotionele behoeften zoals:

- behoefte aan opvulling van de leegte en de eenzaamheid,
- behoefte aan zinvolle invulling van het eigen leven,
- behoefte aan bepalen van de eigen identiteit,
- behoefte aan bevestiging van de ouderlijke identiteit,
- behoefte aan controle over de situatie,
- behoefte aan macht over zwakkeren,
- behoefte aan macht over de gezinsleden,
- behoefte om door anderen belangrijk te worden gevonden,
- behoefte om geen gezichtsverlies te lijden,
- behoefte om wraak te nemen op de ex partner,
- behoefte aan praktische steun bij het draaiend houden van het gezin, financiële afwegingen ect.

Bron: Gary Neuman & Patricia Romanowski *En de kinderen scheiden mee.*

Het kind voelt die behoeften vaak aan ook al die zich niet helemaal bewust van hun aard en diepgang. Ondertussen voelt dit kind zich wel verantwoordelijk voor deze ouder en zijn massale behoeften. Hij kan zich schuldig voelen als ze aandacht geven of tegemoet komen aan de andere ouder. Het kind heeft deze gevoeligheid naar beide ouders tegelijkertijd. Elke ouder heeft zijn behoeften en laat dit op verschillende manieren merken. Een kind kan dan het gevoel hebben dat hij moet kiezen tussen de behoeften van zijn ouders. Dat hij loyaal is en dat niet mag zijn tegenover de ene ouder. Hij wordt geconfronteerd met een onmogelijk keuzeproces. Zijn gevoel van trouw wordt verdeeld, gesplitst, afgeblokt of ontkend. Het kind leeft na een tijd op een emotionele puinhoop die hij niet geordend of opgeruimd krijgt en die groter wordt door meer tegenstrijdige vragen naar loyaliteit.

Van belang hierbij is welk beeld de ene ouder van de andere schetst. Tijdens gesprekken in de hulpverlening merk ik regelmatig hoe gemakkelijk ouders zich in het bijzijn van het kind uitlaten over de 'tekorten' van de andere ouder. En dit terwijl die ouders ontkennen dat ze het kind willen 'opzetten' tegen de andere ouder. Het kind weet vaak snel welke mening de ene ouder over de andere heeft. Ook leert het kind snel wat zijn ouders in dit opzicht van hem verwachten. Hij gaat ouders napraten en de negatieve oordelen over de andere ouder overnemen. Hij leert dat zijn ouders verwachten dat ze bepaalde gedragingen of situaties bij de andere ouder afkeuren. Hij leert ook dat hij zich beter niet al te positief kan uitlaten over de andere ouder en hij gaat dat dan ook vermijden. Het effect is vaak dat het kind op deze manier wel met persoonlijke reacties blijft rondlopen. Hij heeft de neiging om leuke dingen niet te vertellen, kan zijn gelukkige momenten voor zijn gevoel niet bespreken en doet vaak alsof hij niet gelukkig is.

Als een kind bijvoorbeeld iets positiefs aan moeder vertelt wat dat het bij vader heeft meegemaakt en moeder reageert daar afstandelijk of boos op dan zal het kind deze reactie willen vermijden door niets positiefs meer te vertellen. Als het kind daarentegen iets negatiefs aan moeder verteld en moeder gaat er ondersteunend en troostend op in, dan voelt dit als belonend voor het kind en hij zal mogelijk verder gaan met het vertellen van negatieve dingen over vader. Het probleem kan zijn dat het kind na verloop van tijd in zijn eigen woorden gaat geloven en inderdaad negatief over zijn vader gaat denken en zich bij hem zelfs slecht gaat voelen en misschien slecht gaat gedragen.

Vaak is het voor ouders moeilijk om los te komen van de eigen negatieve ervaringen met de ex-partner. Het valt niet altijd mee om aan het kind en aan zichzelf toe te geven dat die ex-partner toch wel goed kan functioneren en een goede vader of moeder kan zijn. Het kan voor het kind bijzonder helend werken als de ouders op een positieve manier over de andere ouder spreken. De scheiding kan daardoor minder zwaar vallen.

2.4. Loyaliteitsgevoelens herkennen en erkennen

Loyaliteitsgevoelens spelen een grote rol in de belevingswereld van het scheidingskind. Daarom zijn ze voor mij het uitgangspunt in het werken met gezinnen na scheiding. Voor mij is het vanzelfsprekend geworden om ouders te vertellen hoe zij het beste om kunnen gaan met de loyaliteitsgevoelens van hun kind. In een echtscheidings situatie is het belangrijk dat ouders het kind regelmatig duidelijk de boodschap geven dat het kind niet meer of minder loyaal hoeft zijn tegenover de ene of tegenover de andere ouder. Hij mag zich verbonden weten, aandacht besteden en contact hebben met beide ouders. Hij mag trouw blijven aan beide ouders en bij conflicten en ruzies hoeft hij niet te kiezen tussen zijn ouders. Zijn ouders houden van hem zoals hij is en niet om wat hij doet of laat en hoe de situatie is. Als ouders dit duidelijk kunnen maken aan hun kind, zijn ze al een heel eind op de weg naar het oplossen en zelfs het voorkomen van het loyaliteitsconflict bij hun kind.

Dit vraagt echter wel een grote dosis tact van beide ouders. Niet iedere ouder heeft in deze situatie de tact, kennis of het inlevingsvermogen. Soms slagen beide ouders er niet in en soms is slechts één van beide ouders in staat om oog te hebben voor het loyaliteitsprobleem van het kind. Dan kan die ouder in een gesprek met het kind bijvoorbeeld het probleemgedrag van de andere ouder bespreken.

Het moeilijke gedrag kan erkend worden zonder deze problemen te minimaliseren of te maximaliseren. Ook kan deze ouder mogelijke verontschuldigheden noemen of objectieve verklaringen noemen voor het problematische gedrag van de 'moeilijke' ouder.

Soms kan hij zelfs onder de aandacht brengen wat wel goed is gegaan in het contact met de 'moeilijk' functionerende ouder. Op deze manier geeft de ouder het kind begrip en erkenning en helpt hij het kind loyaal te blijven aan de andere ouder.

Ilse vertelt haar moeder dat ze het naar vindt als papa zo boos is als hij mama aan de telefoon heeft. Mama zegt dat ze snapt dat het lastig is voor Ilse en zegt: "Het is ook helemaal niet leuk als papa zo boos tegen mij praat waar jij bij bent. Maar we hebben nu eenmaal ruzie en dan ben je soms boos, snap je? Het heeft alleen niets met jou te maken hoor, papa houdt nog steeds heel veel van jou. Je ziet toch ook hoe blij hij kijkt als hij je ziet?"

Wij mogen er niet vanuit gaan dat het kind met slechte ervaringen met één van beide ouders als vanzelfsprekend geen loyaliteitsgevoelens heeft tegenover die ouder en er geen contact mee wil. Vaak koestert het kind naast negatieve gevoelens van angst, boosheid en verdriet ook intense positieve gevoelens tegenover deze ouder.

Zo zie ik vaak gevoelens van bezorgdheid en medeleven. Ook dit kind heeft een al of niet uitgesproken behoefte aan contact en hij koestert wel degelijk loyaliteitsgevoelens naar deze ouder. Als deze gevoelens niet herkend en vooral niet erkend worden en de andere ouder er geen oog voor heeft, raakt het kind in een pijnlijk loyaliteitsconflict.

2.5. Hoe hanteren kinderen het loyaliteitsconflict?

Het kind heeft vaak verschillende manieren om het loyaliteitsconflict te hanteren, op te lossen of te beperken. Dat kan door iedere ouder afzonderlijk naar de mond te praten, door de twee werelden strikt uit elkaar te houden of door ernaar te streven de tijd precies over beide ouders te verdelen. Zoals bijvoorbeeld het verhaal van de buurjongen in mijn voorwoord. Ook kan het kind proberen om beide ouders zoveel mogelijk samen te betrekken bij een activiteit of om vredesboodschapper en onderhandelaar te zijn tussen de ouders. Dan blijft het kind in wezen in een loyaliteitsconflict zitten en de spanning is bij hem vaak groot.

Het gevaar van deze eigen oplossing is dat het kind op deze manier ongewenste vormen van conflicthantering kan aanleren. Denk bijvoorbeeld aan:

- zwijgen bij een confrontatie,
- liegen om zich eruit te praten,
- toegeven en eigen verlangens verwaarlozen,
- zich uitsloven om conflicten te vermijden,
- zich schuldig voelen bij elke ruzie
- verantwoordelijkheid voor elk probleem op zich nemen.

De kans is groot dat hij het dan heel zijn leven extreem moeilijk kan hebben met conflicten, zelfs met dagelijkse conflictjes die nu eenmaal bij het leven horen.

Het effect kan ook zijn dat dit kind het als volwassene moeilijk vindt om op een volwassen manier relaties aan te gaan en te onderhouden. Hij heeft niet geleerd om verbonden te blijven met zichzelf en de ander in conflictsituaties.

Als een ouder een lievelingskind heeft kan er getouwtrek ontstaan tussen ouders over het kind. Dit kan ervoor zorgen dat er conflicten ontstaan tussen de ouders en andere de kinderen onderling. Hierdoor kunnen er breuken ontstaan tussen broertjes en zusjes onderling.

Zoals eerder genoemd kan het kind voor de keuze gesteld worden bij wie hij wil wonen wat hem in een loyaliteitsconflict kan brengen. Soms kiest het kind voor de ouder van wie het denkt dat die hem het hardst nodig heeft. Het kiest dan voor die ouder die zijn hulp nodig heeft bij de zorg voor en de opvoeding van broertjes en zusjes. Het kind gaat dan als medeouder functioneren. Ouders belasten hun kind dan met volwassen zaken. Soms gaat het kind nog een stap verder en wil het op de emotionele behoeften van een van de ouders als een volwassen persoon reageren. Mede hierdoor komt hij in de volwassen rol van de afwezige ouder te staan. Hij komt als het ware in een partnerrol terecht. Hij troost de ouder, staat deze bij in problemen, ondersteunt deze ouder als hij het moeilijk heeft. Dit wordt parentificatie genoemd. Niet zelden wordt het kind door een ouder subtiel uitgenodigd of minder subtiel gestimuleerd om deze rol van ouder of partner op zich te nemen. Ik wil kort stilstaan bij het begrip parentificatie.

2.5.1 Parentificatie

In een normale gezinssituatie zorgen ouders voor hun kind. Na de scheiding krijgt het kind soms een nieuwe betekenis voor zijn ouders. In eenoudergezinnen kan het gebeuren dat een kind (vaak de oudste) een nieuwe positie in neemt. Het kind gaat als volwassene optreden of zelfs als een ouder voor de ouder zorgen. Dit noemen we het *geparentificeerde* kind. Ouders werken dat onbewust in de hand door met het daarvoor veel te jonge kind allerlei volwassen problemen te bespreken. Of door een beroep te doen op troost en invoelingsvermogen van het kind. Het kind vangt signalen op en wil helpen. Het risico dat dit gebeurt, is vooral groot als bij de scheiding een ouder in een relatief isolement belandt. Het kan dan gebeuren dat ouders sterk emotioneel afhankelijk worden van een kind. Zo wordt het welbevinden van de ouder boven het welbevinden van het kind geplaatst.

De rol van een geparentificeerd kind kost het kind een deel van zijn jeugd en van zijn ontwikkeling. Deze kinderen zijn later als volwassene vaak geneigd om een partner te kiezen die hun zorg nodig heeft om in leven te blijven. De eigen behoeften aan liefde en zorg kunnen daardoor langdurig on vervuld blijven. Het is belangrijk dat het kind kind kan blijven en niet met volwassen zaken belast wordt.

Hoesem is 11jaar en zijn broertje Kariem is 7 jaar. Sinds hun ouders gescheiden zijn voelt Hoesem zich verantwoordelijk voor zijn moeder en broertje. Hij speelt niet meer met zijn vrienden, doet boodschappen, bestraft zijn broertje als hij iets fout doet. Als moeder beslissingen moet nemen overlegt ze dit met Hoesem. Op school was hij een goede leerling maar zijn school prestaties gaan sterk achteruit. Vader bestraft hem hier voor. Hoesem zit helemaal klem.

Het kind dat onbewust een ouderrol of partnerrol op zich neemt, wordt enorm belast. Deze verantwoordelijkheid overstijgt zijn draagkracht. Er dreigt een falen want hij is niet opgewassen tegen de volwassen taken van ouder en/of partner die gesteld worden. Ondertussen komt dit kind niet toe aan de ontwikkeling van een eigen gezonde autonomie. Het kind offert hierbij vaak zijn loyaliteitsgevoelens tegenover de andere ouder op. Hij heeft dan af te rekenen met schuldgevoelens tegenover die afgewezen ouder. Tegelijkertijd voelt het kind zich ongelukkig bij de ouder voor wie hij zorgt want die belast hem uiteindelijk met veel zorgen. In het ergste geval kan dan een kind de ene ouder verstoten. In de volgende paragraaf wil ik hierover meer noemen.

2.5.2 Ouderverstoting syndroom *Parental Alienation Syndrome (PAS)*

Soms kan het kind tot een schijnoplossing komen. Dit kind kan zich loyaler voelen tegenover de ene dan tegenover de andere ouder en daar ook ronduit voor uitkomen. Dit kind is vaak al in een eerder stadium meegesleurd in het conflict tussen de ouders en voelt zich langzamerhand gedwongen meer loyaal te zijn tegenover de ene ouder dan tegenover de andere. Hij kiest uiteindelijk partij in het conflict maar eigenlijk is dat niet zijn keuze. Het is een keuze die hem vaak door één van de ouders of door de familie wordt opgedrongen. Het kind laat zich overtuigen en overdonderen door één partij en zwicht voor de manipulaties van de sterkste ouder. Het kind is al kwetsbaar in deze situatie en de ouder maakt daar misbruik van. Het kind wil alleen maar dat de strijd eindelijk stopt en het heeft de knoop simpelweg doorgesneden in het voordeel van de dominante ouder. (Met dominante ouder bedoel ik hier niet autoritair, het kan ook de ouder zijn die het meest verdrietig en down is of in de slachtofferrol gaat zitten.)

Oppervlakkig is het voor dit kind allemaal duidelijk: de ene ouder is de goede, de ander is de slechte. Hij maakt een keuze tussen ouders en hij komt voor die keuze uit. Soms geeft hij niet alleen aan bij welke ouder hij liever wil zijn maar hij geeft zelfs aan niet langer in contact te willen blijven met de andere ouder. Het loyaliteitsconflict lijkt opgelost.

Het gaat hier echter om meer dan een schijnoplossing. Het kind verliest nu emotioneel één van zijn ouders. Uiteindelijk betaalt zo'n kind dan toch de prijs voor deze halve oplossing en er bestaat kans op gevoelens van woede, verdriet, angst of schuld. Deze schijnoplossing van het loyaliteitsconflict is uiteindelijk zeer complex en uiterst verwarrend.

Deze (zeer ernstige) vorm van hoe het kind dit loyaliteitsconflict hanteert wordt *Parental Alienation Syndrome (PAS)* genoemd. Ook wel het ouderverstoting syndroom genoemd. De ene hulpverlener noemt het ouderverstoting en de andere noemt het PAS.

Hier wil ik kort iets over noemen en verder verwijs ik naar bijlage 2. Richard A. Gardner, hoogleraar kinderpsychiatrie heeft het verschijnsel van het contact verbreken met hun ouder *Parental Alienation Syndrome (PAS)* genoemd. "Een kind dat wordt ingezet als wapen bij een scheiding, wordt eigenlijk ernstiger beschadigd dan een leeftijdgenootje dat het slachtoffer is van seksueel misbruik. Wie mishandeld of misbruikt wordt, kan aangifte doen. De dader wordt bestraft, de ellende houdt op. Sommige kinderen komen over dat trauma heen. Maar jongens en meisjes die door de ene ouder volgepropt worden met negatieve informatie over de andere ouder, hebben levenslang. Die worden gedwongen zogenaamd vrijwillig zonder papa of mama op te groeien en moeten leren leven met leugens die hun zijn opgedrongen."

Een kind met PAS houdt van de ene ouder en 'haat' de andere ouder. Het kiest ogenschijnlijk zonder enig schuldgevoel voor die ouder met wie het als klein kind een sterkere binding had. Dit gebeurt vooral als ouders na een scheiding een zogenaamde vechtrelatie met elkaar hebben. Het kind is dan bang om de binding met de geliefde ouder te verliezen. Het ziet het afstoten van de andere ouder, dikwijls de vader, als enige oplossing. Het probleem is dat de 'geliefde' ouder hier dikwijls bewust en onbewust aan meewerkt. Bijvoorbeeld door te eisen dat vader buiten blijft staan of door het antwoordapparaat aan te zetten en de telefoon alleen op te nemen als het vader 'niet' is. Een ander voorbeeld is elke contactpoging van de gehate vader als 'lastigvallen' te bestempelen.

Vaak hebben zowel de ouders, familie, juristen als hulpverleners niet door dat het hier om een schijnoplossing gaat. Ze slagen er niet in om door deze schijnoplossing heen te prikken en te komen tot een gezonde omgangsregeling waar ouders en kind baat bij hebben.

Het is van groot belang dat de hulpverlener oogt heeft voor de motieven van het kind. Hij doet er goed aan om te onderzoeken of er ook bij het kind sprake is of hij zijn loyaliteit tegenover een van de ouders daadwerkelijk opheft of dat hij een nog groter probleem voor

zichzelf creëert. Mogelijk komen deze extreme keuzes bij het kind voor dat opkomt voor de ouder die zich slachtoffer voelt en in de steek gelaten is. Of als het kind bijzonder negatieve ervaringen heeft met één van de ouders. Hij voelt zich door hem of haar zo bedrogen of bedreigd dat hij zijn trouw aan deze ouder (tijdelijk) opzegt. Maar ook dit kind zal uiteindelijk niet gelukkig zijn met deze situatie. Hij is gekwetst, niet alleen omdat hij al dat leed vanwege deze ouder heeft moeten doorstaan, maar ook omdat hij afstand van deze ouder heeft moeten nemen.

Tot slot wil ik hierbij nog een kanttekening plaatsen, namelijk dat er geen sprake van PAS is als het kind een redelijke grond heeft voor verstoting, zoals seksueel misbruik of verwaarlozing.

2.6. Gevolgen van een loyaliteitsconflict

Als ouders het kind dwingen tot een gevoelskeuze en hen in een loyaliteitsconflict brengen, krijgt dit kind kleine en grote emotionele problemen. Hieronder wil ik in het kort een aantal van deze gevoelens omschrijven.

2.6.1 Schuldgevoelens

Inmiddels weten we dat een kind zich bij een loyaliteitsconflict niet loyaal kan of mag voelen tegenover zijn beide ouders. Bij zo'n loyaliteitsconflict treden schuldgevoelens op als een soort van regelaar, 'een scheidsrechter', en forceren zij een scheidslijn binnen de dubbele loyaliteit. De ouders zorgen ervoor dat het kind zich bij een loyaliteitsconflict gaat scheiden, gaat splitsen. Ouders geven aan dat het kind zich loyaal moet voelen tegenover de ene ouder en zich volledig op die ouder moet oriënteren. Het schuldgevoel speelt dus voortdurend een beslissende rol bij elke loyaliteitskeuze die het kind maakt. Het schuldgevoel waakt als het ware voortdurend over de gemaakte keuze. Vooral omdat je hier te maken hebt met dubbele schuldgevoelens. De ene ouder dwingt het kind als het ware tot een gevoelskeuze en houdt dit in stand en de ander ouder bestraft die keuze. Het zorgt ervoor dat het kind blijft kiezen voor de ene ouder en niet voor de andere. Het schuldgevoel maakt dat het kind zich niet loyaal kan of mag voelen tegenover de andere ouder. Maar het afwijzen van een ouder roept natuurlijk ook schuldgevoelens op bij het kind. Want eigenlijk mag je dat toch niet; een ouder afwijzen? Eigenlijk doe je die ouder toch onrecht aan? Deze schuldgevoelens worden meestal afgeweerd door ze te verdringen, te negeren, te rationaliseren of te idealiseren. Ondertussen betaalt het kind een zware emotionele prijs. Weggemoffelde schuldgevoelens blijven immers actief en straffen het kind met emotionele spanningen en depressieve gevoelens.

2.6.2 Angst

Angst kan een belangrijk gevolg zijn van de problematiek in het loyaliteitsconflict. Het kind kan angstig zijn om zijn ouder te kwetsen of de liefde van de ouder te verliezen. Vanuit de angst kan het kind zich voortdurend gaan aanpassen. Ook kan er sprake zijn van angst voor de boosheid of wraak van de ouder die het kind voor z'n gevoel afwijst door voor de andere ouder 'te kiezen'.

2.6.3 Wantrouwen

Loyaliteitsconflicten kunnen leiden tot een fundamenteel wantrouwen in relaties. Hoe kan het kind later vertrouwen krijgen in de volwassenen als hij in zijn kindertijd heeft ervaren dat tegenover vertrouwen in de ene ouder meteen een wantrouwen tegenover de andere stond? De voortdurende confrontatie met onveiligheid en wantrouwen bij een loyaliteitsconflict kan er voor zorgen dat de toekomstige relaties van het kind de rekening gepresenteerd krijgen. Een kind heeft vanuit wantrouwen geleefd en de kans is groot dat hij de ander ook zo zal gaan benaderen. Terwijl in een (intieme) relatie vertrouwen van groot belang voor het laten slagen van die relatie.

2.6.4 Psychische problemen

Het kind dat worstelt met loyaliteitsproblemen kan te maken krijgen met een aantal psychische problemen zoals:

- onzekerheid, faalangst,
- verminderde schoolprestaties,
- moeite met aan gaan en onderhouden van (intieme) relaties,
- meer kans op verslaving en delinquent gedrag,
- meer kans op psychische klachten, angsten en depressie,
- meer kans op hechtings-, gedrag- en persoonlijkheidsstoornissen.

De gevolgen voor de ontwikkeling van het kind dat worstelt met loyaliteitsproblemen zijn groot en kunnen van invloed zijn op en de rest van het leven van het kind en op het leven van de mensen waarmee het zich verbindt.

Hoofdstuk 3 Ervaringsgerichte Psychosociale Therapie

3.1. Inleiding

In het komende hoofdstuk wil ik mijn probleem stelling verder uitwerken aan de hand van de theorie van de Ervaringsgerichte Psychosociale Therapie (verder EPT genoemd). Ik doe dit door eerst kort te noemen wat de achtergrond is van de EPT en noem ik de uitgangspunten van de EPT.

3.2. De achtergrond van de EPT

De EPT steunt op het werk van Walter Kempler. Walter Kempler is een Amerikaanse psychiater en de oprichter van het Kempler Instituut. Hij raakte tijdens zijn professionele carrière met name gericht op gezinstherapie. Zijn behandeling bouwt voort op de uitgangspunten van de Gestalt therapie maar focust vooral op het ervaringsgerichte aspect van het menselijk verkeer.

3.3. De uitgangspunten van zijn EPT

- **Ervaringsgericht**

Binnen het ervaringsgericht werken staat de interactie centraal. Interactie is datgene wat zich tussen mensen afspeelt; hoe we op elkaar reageren en hoe we daarin leren. De ervaringen die mensen door interactie met elkaar hebben opgedaan, hebben mensen gevormd tot wat ze zijn. Door andere ervaringen kunnen mensen zich 'omvormen' tot wie ze willen zijn. Het zijn nieuwe, betere ervaringen die oude, slechte ervaringen laten verdwijnen en die mensen in staat stellen zich anders te gedragen en te voelen.

Het ervaringsgericht werken is gericht op:

- De ervaringen die cliënt en hulpverlener hebben gemaakt tot wie ze nu zijn; datgene wat ze in hun rugzak hebben zitten.
- De ervaringen in het 'hier en nu' van het gesprek; hoe gaan ze met elkaar om.
- Het creëren van nieuwe, betere ervaringen; hoe willen ze graag met elkaar omgaan.

- **Tweeledige grondhouding**

Om ervaringsgericht te kunnen werken, dient de hulpverlener vanuit een tweeledige grondhouding te handelen. De hulpverlener moet zelf kunnen wat ze cliënten wil leren. Denk daarbij aan het goed voor zichzelf zorgen zonder de ander te misbruiken en kunnen zorgen voor de ander zonder zichzelf geweld aan te doen. Als hulpverlener hebben we zowel passende zorg te dragen voor het kind en zijn ouders om hen te willen helpen en ook passende zorg voor onszelf. De verleiding moet worden weerstaan om zichzelf helemaal voor hen op te offeren.

Er moet dus in het gedrag van de hulpverlener een balans zijn tussen identificatie en betrokkenheid aan de ene kant (verbondenheid) en afstand en eigen autonomie aan de andere kant. Aan de ene kant is de hulpverlener zorgend en ondersteunend aanwezig, aan de andere kant stevig en krachtig.

- **Autonomie en verbondenheid**

Wat wordt nu verstaan onder autonomie en verbondenheid? Verbondenheid betreft het streven van de mens naar relaties met andere mensen. Autonomie betreft het streven van de mens naar een vorm van persoonlijke identiteit.

Het doel van effectief hulpverleners is ouders in relatie met hun kind te leren hoe ze de zorg voor zichzelf en hun kinderen gestalte kunnen geven. Binnen de EPT leert de hulpverlener in de hulpverleningsrelatie ervoor te zorgen om met zijn cliënten naar evenwicht te zoeken voor zowel zichzelf als de cliënten. Dit heeft een 'dubbele' werking. Ten eerste kan het een direct positief effect hebben binnen de hulpverleningsrelatie. Ten

tweede is de hulpverlener op deze manier een voorbeeld voor de cliënten zodat zij kunnen leren hoe ze dit gedrag zelf kunnen toepassen in hun relaties.

- **Psychosociaal**

Een ander belangrijk thema in de EPT is 'psychosociaal'. Psychosociaal betekent dat de cliënt altijd in samenhang met zijn context wordt gezien. Een cliënt die individueel geholpen wordt, voelt wellicht tijdelijk verlichting maar zal teruggekeerd in zijn oude context weer snel in oude interactiepatronen schieten; zijn omgeving is namelijk niet veranderd.

De methodiek is zowel op de individuele cliënt gericht (hem helpen met zijn probleem) als op het systeem (betrekken van belangrijke anderen bij het hulpverleningsproces om de disfunctionele interactiepatronen waarin cliënt en omgeving gevangen zitten te vervangen voor constructieve interactiepatronen). Bron Roel en Sonja Bouwkamp pag. 155.

- **Interventie mogelijkheden van uit de EPT**

Als laatste wil ik kort stilstaan bij de interventiemiddelen die in de EPT gebruikt:

- Actief structureren: een interventie gericht op het (uiterlijke) gedrag van de cliënt.
- Invoelend begrijpen: een interventie gericht op de (innerlijke) beleving van de cliënt.
- Zorgvuldig confronteren: een interventie gericht op het verschil tussen wat de cliënt beleeft en hoe hij zich gedraagt.
- Persoonlijk reageren: de interventie op hoe de hulpverlener het gedrag van de cliënt ervaart en wat dit voor hem betekent.

Deze interventiemiddelen zijn een belangrijk onderdeel in de grondhouding van de hulpverlener om in contact met de cliënt nieuwe en concrete ervaringen op gang te brengen. Het is ook voor de hulpverlener zelf, ter wille van zijn eigen welbevinden en voor de zuiverheid van de relatie, beter om deze interventiemiddelen in te brengen.

Het methodisch hanteren van zichzelf als persoon is de rode draad binnen de EPT. Het beroepsmatig handelen door middel van persoonlijk reageren wordt 'persoonlijk leiding geven' genoemd. In de interactie met cliënten doet zich vaak het probleem voor dat de hulpverlener wel met zijn reactie wil komen maar bang is dat de cliënt schrikt, boos wordt, wegloopt, dichtklapt etc. De hulpverlener zit dus met het innerlijke dilemma om of zijn mond te houden over bijvoorbeeld de irritatie die hij aan de cliënt oploopt of het te benoemen met het risico dat de cliënt afhaakt. Als hij beide aspecten naar voren brengt, zoekt hij een oplossing voor zijn dilemma waarin hij zowel respect voor zichzelf toont als voor zijn cliënt.

3.4. De theorie en de praktijk

In hoofdstuk 2 par. 2.3 schrijf ik over de complexiteit die we als hulpverlener mee kunnen maken wat betreft de loyaliteiten van het kind in gescheiden opvoedingsituaties. Je hebt oog voor diverse partijen die vaak tegengestelde belangen (lijken te) hebben. Inzicht hebben in autonomie en verbonden tussen mensen lijkt hierbij onmisbaar omdat ieder mens een diepe wens heeft tot zelfvervulling, tot autonomie en tevens een diepe wens en behoefte zich verbonden te weten (*Handboek EPT blz. 19*).

Deze wensen en verlangens komen onder druk te staan in een scheidings situatie voor zowel de ouders als de kinderen. De autonomie en de onderlinge verbondenheid raken verward en beschadigd waardoor de kans bestaat dat er persoonlijke- en gezinsproblemen ontstaan. Om in deze situaties te werken vraagt het van hulpverleners een stevige grondhouding en zorgvuldige keuze en inbreng van hun interventies. Dit verhoogt mijns inziens het onderlinge vertrouwen. Dit is een onmisbaar ingrediënt voor een geslaagde hulpverlening.

3.5. Autonomie en verbondenheid in gezinnen na een scheiding

Ik deel de visie van Roel en Sonja Bouwkamp in hun *Handboek Psychosociale hulpverlening pag. 19*. Daarin wordt genoemd dat ieder mens een diepe wens tot zelfvervulling heeft, tot autonomie, en daarnaast een diepe wens en grote behoefte heeft zich verbonden te weten. Ivan Boszormernyi Nagy geeft vanuit een meer relationeel-ethische en intergenerationele visie op het gezin inhoud aan de begrippen autonomie en verbondenheid. Hij spreekt van een autonomie, van een afgrenzing van het individu binnen de loyaliteit die hij heeft met anderen (Nagy en Ulrich (1981)).

Het vinden van een goed evenwicht tussen autonomie en verbondenheid vind ik een centraal thema in het werken met alle gezinnen maar misschien wel in het bijzonder met gezinnen waarbij sprake is van een scheiding. In deze gezinnen is meestal sprake van stagnatie van een gezonde ontwikkeling van de autonomie en verbondenheid.

Bij een scheiding komen autonomie en verbondenheid onder druk te staan. Er ontstaan loyaliteitsconflicten en de gezinsleden kunnen zich niet optimaal ontwikkelen waardoor ze niet tot hun recht komen. Bij kinderen in een gescheiden gezinssituatie zie ik regelmatig dat ouders en kinderen één van de beide fundamentele behoeften opofferen wanneer deze twee behoeften in conflict met elkaar komen. Ik zie dan dat kinderen voor hun ouders gaan zorgen ten koste van zichzelf. Ook zie ik dat kinderen zich terugtrekken en uit de verbinding gaan met één of beide ouders.

Ouders kunnen op 4 manieren functioneren als het gaat om autonomie en verbondenheid in scheidingssituaties. Bron: Jacqueline van Swet *Kinderen en hun ouders na een echtscheiding*.

1. *Als ouders weinig oog voor verbondenheid en weinig oog voor autonomie hebben. (Verwaarlozend)*

De ouder(s) richten zich niet op de onderlinge verbondenheid als ouders. Er is weinig oog voor de ander. Tegelijkertijd leggen zij weinig accent op het behouden van hun eigen autonomie. Zij zijn weinig assertief. Het is alsof het hen onverschillig laat wat de ander wil. Vooral ouders die zich machteloos voelen reageren nogal eens op deze manier. Eigenlijk zijn ze bang voor de pijn die een conflict met zich mee kan brengen.

Jan heeft na zijn scheiding geen vaste woon of verblijf plaats, Zijn ex zorgt voor de kinderen en er is geen duidelijke bezoekenregeling. Jan komt af en toe bij zijn moeder die in hetzelfde dorp als zijn ex woont. Jan belt dan naar zijn ex om te vragen of de kinderen langs kunnen komen. Als ze kunnen komen is het goed, kan het niet dan houdt het op. Hij zal er geen ruzie om maken.

2. *Als ouders veel nadruk op autonomie leggen en weinig oog voor verbondenheid hebben. (Loszand)*

De ouder(s) die op deze manier met elkaar omgaan, reageren agressief. Daarbij tonen ze weinig zorg voor de ander, hebben veelal een zakelijke insteek in het omgaan met elkaar en de persoonlijke kant wordt als onbelangrijk afgedaan. Deze mensen lijken zeker te zijn van hun eigen zaak. Ze lijken overtuigd van hun eigen gelijk en leggen de schuld van de scheiding (altijd) bij de ander. De ouder is er vaak stellig van overtuigd dat deze opstelling best is in het belang van het kind is. En mensen die voor hun kind vechten, zijn als leeuwen. Het assertief reageren, verandert nogal eens in agressief reageren en het kind is hiermee niet gediend.

Karin heeft het helemaal gehad met haar ex, het gedonder moet nu maar eens afgelopen zijn zegt ze. "Bij hem weten de kinderen nooit waar ze aan toe zijn. Hij is de laatste tijd zo vaak te laat of wil afspraken verzetten. Als hij de volgende keer weer wat heeft zal hij

het weten ook. Hij krijgt de kinderen dan gewoon niet mee. Hij zal wel weer een hele goede smoes hebben nu zijn moeder extra zorg nodig heeft nu ze ernstig ziek is maar dat boeit me nu even niet.”

3. *Als ouders veel oog voor verbondenheid hebben wat ten koste mag gaan van de autonomie.* (Kluwen)

Bij ouder(s) die deze stijl hanteren in scheidingssituatie proberen kostte wat het kost openlijk en rechtstreekse conflicten te voorkomen. Zij cijferen zichzelf weg, verloochenen hun eigen behoeften, schikken zich naar de ander en nemen alle schuld ten opzichte van de ex-partner op zich. Ouders die zo handelen, zijn dikwijls erg onzeker over zichzelf. Ze kunnen bang zijn om afgewezen te worden en richten zich sterk op de ander. Het zijn ouders die bij een oordeelsvorming hun gevoelsargumenten en persoonlijke overwegingen een sterke rol laten spelen. Ze voelen zich snel persoonlijk aangevallen en kunnen zich moeilijk beperken tot de zakelijke kant. Meestal worden ze zich later bewust van hun negatieve gevoelens.

Linda heeft haar ex gebeld om te zeggen dat het prima is dat de kinderen dit weekend ook weer bij hem komen. Hij heeft een buurtfeest en zit daar anders zo alleen. Vorig weekend waren ze er ook bij hem en eigenlijk had ze zich verheugd om samen met de kinderen naar het strand te gaan maar ja het gaat nu even niet om haar. Ze wil ook niet graag dat haar ex haar egoïstisch vindt en gunt haar kinderen hun vader.

4. *Als ouders zowel oog voor de autonomie als voor de verbondenheid hebben.* (Harmonieus)

Bij ouder(s) die tegelijkertijd gericht zijn op de eigen behoeften en doelen en op de goede relatie met de ander. Deze manier van omgaan met elkaar is de meest ideale maar dat is zeker voor (ex)-partners erg moeilijk. Om voor je eigen belangen te kunnen opkomen, moet je voldoende zeker zijn van jezelf en moet je goed kunnen omgaan met je eigen emoties. De onderlinge communicatie moet relatief goed zijn en beide partijen moeten beschikken over voldoende sociale vaardigheden om conflicten op deze manier op te lossen. (Als de scheiding door ouders (nog) niet verwerkt is, lijkt dit haast onmogelijk).

Bram en Marijke hebben net even koffie met elkaar gedronken tijdens het wisselmoment. Ze hebben de afgelopen week doorgesproken en afspraken gemaakt over de ouderavond van school volgende week. Ze gaan meestal om de beurt maar omdat Marijke deze week de kinderen heeft, spreken ze af dat Bram nu naar de ouderavond gaat.

De ouders uit de eerste drie voorbeelden komen vaak in de hulpverlening terecht. Zij worstelen met hun eigen autonomie en verbondenheid en hebben hier hulp bij nodig wanneer ze hun kind niet in een loyaliteitsconflict willen brengen. Het is van belang dat hulpverleners ouders in gescheiden opvoedingssituaties helpen om oog te hebben voor een juiste balans in autonomie en verbondenheid. Wanneer er al voor de scheiding sprake was van een verstoorde autonomie en verbondenheid bij de (ex)-partners dan zal dit na de scheiding waarschijnlijk ook zo zijn of zelfs verergeren. Dit kan komen doordat de onderlinge verbondenheid niet meer zo ervaren wordt als toen de ouders nog samen waren.

Hier ligt mijns inziens de opdracht voor de hulpverlener om de ouders bewust te maken van hun onderlinge interactie patronen. Die kan hen helpen bij het aanleren van nieuwe patronen waarbij er een evenwicht kan ontstaan tussen autonomie en verbondenheid in de interactie tussen de ouders onderling. Het uiteindelijke doel daarbij is dat het contact tussen ex-partners op ouder niveau gaat verbeteren.

Een belangrijk uitgangspunt bij het helpen van ouders in gescheiden opvoedingssituaties is de ouders te helpen om tot gemeenschappelijke belangen en doelen te komen ondanks hun eventuele tegengestelde belangen, namelijk:

- De zorg en opvoeding van de kinderen en hun welbevinden. Dit betreft ook de verwerking van de scheiding.

De tweeledige grondhouding uit de EPT is hierbij van belang door je positie in te nemen als hulpverlener. 'Hoe zorg ik voor mezelf en hoe zorg ik voor de cliënten zonder iemand te kort te doen.'

Vanuit deze grondhouding heeft de EPT een aantal interventiemogelijkheden. Via deze interventiemogelijkheden kan de hulpverlener ouders helpen inzicht te geven in hun functioneren als ouders in relatie tot hun kind.

3.6. De interventiemiddelen vanuit de EPT

- Actief structureren

Met actief structureren wordt bedoeld de uitspraken van de therapeut over wat hij wel en niet wil de in de hulpverleningsrelatie en ook alle verbale en non-verbale acties die hij in het werk stelt om zijn doelen te bereiken. De tegenpool van actief structureren is passief afwachten.

Er zijn twee manieren van actief structureren:

1. Deze manier richt zich op de inhoud van de problemen en heeft betrekking op de verheldering, bepaling en oplossing van het probleem en betreft alle interventies die gericht zijn op het verhelderen (gericht vragen stellen) en oplossen (adviseren en instrueren) van het probleem van de cliënt.
2. Deze manier richt zich op hoe erover het probleem gesproken wordt, wat er over gezegd wordt en hoe daarop gereageerd wordt.

Het doel en belang van actief structureren is drieledig en heeft betrekking op de cliënt, de (werk)relatie en de hulpverlener.

In een gesprek met (een gescheiden) moeder (44) en zoon Max (16) zit moeder te klagen over het gedrag van Max. Ze vindt hem lui en daarmee lijkt hij op zijn vader. Deze was ook nooit betrokken op haar. Max wordt boos en gaat er tegenin. Hij vindt dat hij wel van alles doet voor haar maar nooit een dankjewel te horen krijgt en dat hij niet op zijn vader wil lijken. Na enkele minuten grijp ik in en zeg hen beiden dat ik wil dat ze stoppen om zo met elkaar om te gaan. "Max, ik begrijp dat je het niet prettig vindt dat je wel je best doet maar dat je moeder je vergelijkt met de negatieve kanten van je vader." Hier kom ik zo op terug. Eerst wil ik stilstaan bij moeder en haar verwachtingen van Max.

- Invoelend begrijpen

Invoelend begrijpen betreft het communiceren van nauwkeurig sensitief begrip voor de ander als persoon, voor zijn gedrag en beleving. Invoelend begrijpen bevat de vaardigheid om zich in te leven in de wereld van de ander zoals die door hem beleefd wordt en het vermogen dat te laten merken aan de ander. Het betreft het tonen van begrip voor hoe de persoon denkt en handelt, wat hij wil en ervaart, wat hem beweegt, beangstigt, frustreert, motiveert etc. Het doel en belang van invoelend begrijpen is drieledig en heeft betrekking op de cliënt, de (werk)relatie en de hulpverlener. Bron: Roel Bouwkamp in Helen door delen pag. 248.

Moeder (44) geeft aan dat ze vaak boos is op Max (16) omdat hij haar zo aan haar ex doet denken. Ze is gefrustreerd op haar ex, die alles maar goedkeurt wat Max wil en daardoor wordt Max lui en vaak zo onhandelbaar. Ik geef aan dat het me zwaar voor haar lijkt om niet op één lijn met haar ex te zitten wat betreft de opvoeding en dat ze er dan naar haar

gevoel zo vaak alleen voor staat. Wat moet dat vaak een machteloos en eenzaam gevoel geven. Ook geef ik terug dat het me voor Max pijnlijk lijkt dat hij vergeleken wordt met de negatieve eigenschappen van zijn vader. Hij is ook een kind van zijn vader met zijn mooie eigenschappen.

- **Zorgvuldig confronteren**

De betekenis van confronteren volgens de van Dale is ‘tegenover elkaar stellen’. Roel en Sonja Bouwkamp omschrijven confronteren *als een uitnodiging, een appél aan de ander om stil te staan bij een gedragspatroon, om dat verder te onderzoeken en erover na te denken. Het is elkaar tegenkomen, elkaar ontmoeten.* Dit is dus heel wat anders dan de ander jouw waarheid vertellen of de ander op zijn fouten te wijzen. Dit is eenzijdig terwijl confronteren een samenspel is waarbij het heel belangrijk is dat iemand kan horen wat je zegt en jij wat de ander zegt.

Als hulpverlener nodig jij de cliënt uit tot zelfonderzoek. Dit kan zowel een positieve als negatieve confrontatie zijn. Wees zorgvuldig en genuanceerd. De hulpverlener tracht van tevoren in te schatten hoe zijn confrontatie zal overkomen. Wees uitnodigend in plaats van imponerend. De confrontatie moet betrekking hebben op concreet gedrag waar een ander iets mee kan doen. Geef De hulpverlener geeft wat hij wil zeggen in ‘hapklare brokken’ en verliest zich daarna niet in een uitgebreide uitleg. Hij geeft de cliënten rustig de tijd om de confrontatie te verwerken, na te denken en vraagt dan om een reactie. Hij gaat zeker niet de stilte vullen met zelf praten.

Ga altijd na of wat je zegt ook klopt. De hulpverlener houdt er rekening mee dat wat hij zegt voor de ander wel of niet kloppend is. Interpreterende confrontaties zijn altijd veronderstellingen waarin de hulpverlener een verkeerde gevolgtrekking kan hebben gemaakt. Hij vraagt daarom altijd na wat de cliënt ervan vindt wat hij zegt en of deze zichzelf erin herkent. Zijn confrontatie stelt hij zo nodig bij.

Gebruik de reactie van de ander als informatie voor hoe verder te gaan. Reageert de cliënt met zelfonderzoek op de confrontatie dan stimuleert de hulpverlener hem daarin. Herkent de cliënt zich niet wat de hulpverlener zegt dan tracht hij de confrontatie met andere voorbeelden te verhelderen. Daarnaast is na te gaan wat de cliënt wel en niet herkent en hoe hij zichzelf dan wel ziet. *Bron: Roel en Sonja Bouwkamp Handboek psychosociale hulpverlening pag.325.*

Moeder (44) en zoon Max (16) bespreken de gevoelens van frustratie van machteloosheid en eenzaamheid in een mooi gesprek met elkaar. In het gesprek wordt steeds duidelijker hoe moeilijk het voor moeder is om haar echte gevoelens te delen. Ze doet zich sterker voor dan ze zich in werkelijkheid voelt. Ze slikt tranen weg en geeft gelijktijd aan dat het goed met haar gaat. Ik grijp in en zeg: “Ik zie pijn en verdriet bij je. Ik merk dat jij je best doet om dit niet te laten merken aan je zoon. Ik zie dat jij je sterker voordoet dan jij je in werkelijkheid voelt. Het lijkt wel of je gevoelens er niet mogen zijn en dit gaat me aan het hart.” Moeder reageert hierop met diepe snikken. Ze vertelt dat ze van haar ouders nooit haar emoties mocht tonen en altijd sterk moest zijn. Ook van haar ex mocht ze geen verdriet hebben.

- **Persoonlijk reageren**

De EPT is een ervaringsgerichte manier van werken en de interactie staat centraal in het contact tussen de cliënt en de hulpverlener. In dat kader is persoonlijk reageren een interventiemogelijkheid die door de hulpverlener vanuit zijn grondhouding passend dient te worden ingezet in het werken met cliënten.

Het is geen eenrichtingsverkeer is maar een ontmoeting tussen twee partijen die elkaar beïnvloeden. De hulpverlener behandelt niet alleen de cliënten. Hulpverleners worden ook op een bepaalde manier door cliënten behandeld. Dit kan als prettig worden ervaren door hulpverleners maar zij kunnen ook geraakt worden, verward raken, geïrriteerd worden of

zelfs bang gemaakt worden. Kortom; hulpverleners komen door hun cliënten ook zichzelf tegen. (Handboek psychosociale hulpverlening Roel en Sonja Bouwkamp.)

Roel en Sonja Bouwkamp omschrijven het doel van persoonlijk reageren in de hulpverlening als volgt:

Door persoonlijk te reageren op de cliënten en zijn gevoelens als reactie op het gedrag van de cliënten onder woorden te brengen, laat de hulpverlener weten wat de effecten van het gedrag van de cliënten op hem zijn. In de eerste plaats om de cliënten bewust te maken van de (dis)functionaliteit van zijn gedrag. In de tweede plaats om van zijn kant uit de werkrelatie goed te houden. In de derde plaats om voor zijn eigen, persoonlijke en professionele welzijn te zorgen. Het heeft geen zin om met hoofdpijn het gesprek te beëindigen of zijn tijd te verdoen met pseudoluisteren en pseudoaanwezig te zijn. (Bouwkamp pag. 342)

Persoonlijk reageren vraagt moed van de hulpverlener omdat hij zich daarbij kwetsbaar opstelt door zijn persoonlijke reactie. We laten de ander zien wat er in ons omgaat, terwijl we niet altijd weten wat bij ons hoort en wat bij de ander hoort. Met andere woorden wat onze reactie over onszelf zegt en wat over de ander. Het is dan belangrijk dat de hulpverlener zijn persoonlijke reactie zuiver houdt. Dat wil zeggen dat hij ze ziet en hanteert als *zijn* persoonlijke reactie en niet als 'de waarheid'. Wanneer de hulpverlener zich gefrustreerd of geïrriteerd voelt, kan hij dat inbrengen als *zijn* probleem en niet als iets stoms van de cliënt.

Moeder (44) en Max (16) zitten in gesprek met elkaar. Het gaat deze keer over de boosheid van Max die hij regelmatig tegen zijn moeder uit omdat ze altijd kritiek op hem heeft als hij bij zijn vader vandaan komt en ze dan nooit iets positief zegt. Moeder zit er gelaten bij en zwijgt. Dit maakt Max nog bozer. Ik geef aan dat het voor mij moeilijk is om hen zo te zien; moeder passief en Max die steeds bozer wordt. Ik zeg dat ik het ingewikkeld vind om voor beiden op een goede manier te reageren omdat ze beiden zo hun best doen voor de ander. Ik wil ook mijn best doen maar ben bang dat ik één van beiden kwets terwijl ik dit niet wil. Ik zeg dat ik beiden graag wil helpen.

3.7. De taak en positie van de hulpverlener

De primaire taak van de hulpverlener in een gescheiden opvoedingssituatie is om de ouders te helpen bij rechtvaardig ouderschap en hen te helpen zodat hun kind constructief kan blijven functioneren in de gescheiden gezinssituatie.

Aangezien de cliënten bij de hulpverlener komen voor hulp omdat zij er niet uitkomen, is de hulpverlener medeverantwoordelijk voor deze cliënten. Het is zijn taak om hem te helpen. Weet de hulpverlener niet hoe hij de cliënten moet helpen dan is de hulpverlener zelf verantwoordelijk voor het zoeken van hulp voor zijn problemen. Hij kan in eerste instantie dan een beroep doen op de cliënt maar weet deze ook geen oplossing dan kan de hulpverlener terugvallen op bijvoorbeeld zijn team of supervisor.

De cliënt draagt allereerst zelf verantwoordelijkheid voor het oplossen van zijn problemen. De cliënt is medeverantwoordelijk voor zijn aandeel in het oplossen van de problemen in de hulpverleningsrelatie.

Wanneer ouders in een gescheiden opvoedingssituatie bij de hulpverlener hulp komen vragen, is het de taak van de hulpverlener het gezin te helpen ofwel het gescheiden gezin helpen om elkaar verder te helpen in hun nieuwe situatie.

De hulpverlener heeft niet de verantwoordelijkheid om een vervangende ouder te worden voor het kind maar dient de ouders te helpen om goede ouders te blijven voor hun kind

ondanks de echtscheiding. Bron: Basismethodiek psychosociale hulpverlening pag. 102/103 door Sjef de Vries.

Als hulpverlener heb je te maken met een complexiteit aan problemen wanneer een gezin zich bij je aanmeldt voor hulp in een scheidingssituatie. Ik schreef al eerder dat je als hulpverlener met verschillende loyaliteiten te maken krijgt. Daarnaast spelen diverse en mogelijk tegengestelde belangen, families die op de achtergrond van de cliënt meespreken in het gesprek, financiële en morele vragen en problemen.

Veel ouders zijn in de problemen omdat ze door gebrek aan inzicht, ervaring en vaardigheden niet in staat zijn om de problemen op te lossen die er nu op hun afkomen.

- Bij het gebrek aan inzicht hoort informatie en voorlichting.
- Bij het gebrek aan vaardigheden horen praktische oefeningen.
- Bij het gebrek aan ervaring hoort het opdoen van ervaringen wil er van echte hulp sprake zijn.
- Bij het gebrek aan moed en steun hoort een context die hulp, steun en aanmoediging geeft, wil de hulp effectief zijn. Dat plaatst de hulpverlener voor de taak om voor inzicht, oefening en ervaring te zorgen. De hulpverlener zal met adviezen, alternatieven, opdrachten en taken moeten komen wil hij de gebreken oplossen en verhelpen.

Hoofdstuk 4 Praktische handreikingen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wil ik hulpverleners praktische handreikingen voor ouders geven, passend bij de verschillende fasen van de scheiding.

Elk gezin is anders, elke ouder en elk kind kan anders reageren op de scheiding. Niet elk aandachtspunt, tip of handvat is van toepassing op elk kind of elke ouder. Ik hoop dat hulpverleners de ouders dat onderdeel kunnen geven wat nodig is voor elke specifieke situatie zodat de schade door de scheiding wat betreft de loyaliteiten van het kind beperkt of waar mogelijk voorkomen kan worden.

4.2 De eerste fase: Hoe wordt de scheiding voorbereid

In deze bijlage sta ik stil bij het begeleiden van het gezin in de onderlinge verhoudingen met het oog op de loyaliteiten. Ik ga niet in op bijvoorbeeld een ouderschapsplan. Een aantal van de punten die ik hier benoem kunnen zeker meegenomen worden in het ouderschapsplan.

Het is voor kinderen meestal hartverscheurend om te horen dat ouders gaan scheiden. Voor ouders kan het ook verschrikkelijk moeilijk zijn om geconfronteerd te worden met de boosheid, het verdriet en de angst van kinderen als ze dit bericht ontvangen. Het is een gezonde reactie op een verdrietige mededeling. Ouders hebben wel invloed op hoe het verteld wordt aan de kinderen. Het is goed als ouders eerst zelf ontdekken hoe het zit met hun eigen pijn, verdriet en emotie en of ze instaat zijn om de boodschap gevoelig en zorgvuldig te brengen. Of het nu vooraf of achteraf gebeurt, het is belangrijk dat ouders de taal gebruiken die kinderen begrijpen.

Vaak gaat er aan de scheiding een lange periode van moeite en strijd vooraf. Kinderen hebben hier vaak bewust of onbewust iets van gemerkt. Als kinderen met vragen komen over de relatie dan is het goed dat ouders eerlijk zijn over de situatie. Door bijvoorbeeld te benoemen dat ouders elkaar niet goed begrijpen en je niet weet hoe het verder gaat. Ook als kinderen geen vragen stellen is het goed om het kind afhankelijk van de leeftijd gedoseerd op de hoogte te brengen van de moeilijkheden die er zijn. Zo kunnen ouders voorkomen dat kinderen totaal onverwachts met de scheiding geconfronteerd worden. In deze periode is het van groot belang dat ouders kinderen duidelijk maken dat de problemen bij de ouders liggen en dat de kinderen niets aan deze situatie kunnen doen en dat ze er geen schuld aan hebben.

Rondom en na een scheiding maken de kinderen een rouwproces door. De vragen die dan van belang zijn:

- Hoe kunnen de ouders hun kinderen kunnen bijstaan tijdens dit rouwproces.
- Hoe kunnen ze er voor zorgen dat de pijn en het verdriet zo klein mogelijk is?

Veel hangt af van de eerste opvang van de kinderen. Goede voorbereiding is daarom belangrijk. Voor zover mogelijk is het goed om samen af te stemmen hoe en wanneer de mededeling over de scheiding aan de kinderen bekend gemaakt wordt. Hoe ouders de kinderen uit kunnen leggen wat ze de komende dagen en weken kunnen verwachten. Dit alles neemt de pijn niet weg maar het kan helpen om er beter mee om te kunnen gaan. Kinderen hebben de spanning vaak al gevoeld of hebben tijden in een vijandige sfeer geleefd. Het kind heeft soms al geleefd in permanente stress, angst en verdriet. Daarom verdienen de kinderen uitleg. In dit soort situaties kan duidelijkheid over de scheiding een opluchting zijn voor het kind. Ook dan is goede voorlichting belangrijk voor de verwerking. Het is niet altijd mogelijk om een gesprek over de scheiding voor te bereiden omdat de ene ouder soms ineens weg is. Dit is voor de achterblijver erg moeilijk en verwarrend en

het maakt het nog moeilijker om de kinderen te vertellen wat er aan de hand is, maar het blijft noodzakelijk. Al met al blijft een scheiding een grote shock die kinderen niet alleen en zonder uitleg moeten verwerken.

4.3 De volgende fase: Als de ene ouder vertrekt

Dit kan een dramatisch moment zijn want zodra de ouder vertrekt of het kind met één ouder verhuist, gaan ouders en kind min of meer ook uit elkaar. Het is het einde van 'samen gezin'. Het leven zal nooit meer hetzelfde zijn. Het apart wonen ontwricht het ouderschap. Pijn, verdriet en onzekerheid bij de ouder(s). Pijn, verdriet en onzekerheid bij het kind. Kinderen hebben juist in deze tijd extra emotionele steun nodig terwijl ouders in deze omstandigheden juist niet instaat zijn om die extra steun te geven. De ouder waar het kind woont of is, voelt zich vaak overbelast omdat de zorg voor het kind nu alleen op zijn of haar schouders terecht komt naast de praktische zaken in een huishouden. De niet thuiswonende ouder voelt zich vaak afgesneden van zijn kind(eren). Ze zijn niet meer nauw betrokken bij het dagelijkse leven en voelen zich vaak buitengesloten. De dingen die de kinderen aangaan zoals schoolzaken komen bij de andere ouder terecht en ze worden niet meer bij alles betrokken. Voor kinderen is het verwarrend dat ook regels kunnen veranderen en dat ze bij de ene ouder andere dingen mogen dan bij de andere ouder. Bron: Gary Neuman & Patricia Romanowski *En de kinderen scheiden mee*. Ludo Driesen *Ik wil papa en mama allebei*.

4.4. Wat als broertjes en zusjes ook uit elkaar gaan

Het is van belang dat kinderen bij elkaar blijven wonen, ze bieden elkaar veel emotionele steun. Soms is dit niet mogelijk en kiezen ouders (en) kinderen ervoor om verdeelt bij de vader of moeder te gaan wonen. Bijvoorbeeld een puberzoon die zijn vader als rolmodel nodig heeft. In dit soort situaties is het van belang dat er ook een bezoeksregeling voor de kinderen onderling is. Dat bijvoorbeeld de weekenden en/of vakanties samen worden doorgebracht. Ook is het belangrijk voor de kinderen in deze situaties om te weten dat de ouders van hun kinderen houden ongeacht bij wie ze wonen. Bron: Ludo Driesen *Ik wil papa en mama allebei*.

4.5. Verwerken van de scheiding

Kinderen en ouders hebben vaak jaren nodig om de scheiding te verwerken. Vooral het eerste jaar wordt vaak als erg moeilijk ervaren. Kinderen hebben tijd nodig om te wennen aan alle veranderingen die de scheiding met zich meebrengt. Vooral als het kind daarbij uit zijn vertrouwde omgeving wordt gehaald, gaat verhuizen en naar een andere school moet. Dit kan voor veel stress zorgen. Het kind en ook de ouder heeft tijd nodig om te herstellen. Als er dan al snel een nieuwe partner of stiefgezin is, kan dit de situatie nog ingewikkelder maken. Het is in ieders belang om hier rekening mee te houden. Bron: Carlijne de Vos, Jean Pierre van der Ven en Susan Donders *Scheiden met je ex en toch samen goede ouders*.

Hoofdstuk 5 Korte samenvatting, Conclusies en Aanbevelingen

5.1. De aanleiding

De aanleiding van mijn scriptie is ontstaan door diverse ervaringen vanuit mijn (werk)omgeving waarin gezinnen gingen scheiden en ik de loyaliteiten van het kind in de knel zag komen. Dit vind ik iedere keer hartverscheurend.

5.2. Het onderwerp

Het onderwerp heeft betrekking op de loyaliteiten van het kind in een gescheiden opvoedingssituatie. Het kind komt uit beide ouders voort en door de scheiding bestaat het gevaar dat zijn loyaliteiten in het gedrang komen. Door de scheiding moet hij zich op een andere manier leren verbinden met zijn ouders met behoud van zijn eigen autonomie. Dit vraagt veel van het kind en daarom verdient hij passende zorg van zijn ouders. Dit vraagt echter veel van ouders omdat ze zelf in een verandering- of (rouw)proces terecht zijn gekomen. Dit vraagt van de hulpverlener een tweeledige grondhouding. Hij dient zorg te dragen voor zowel ouders/kind en zichzelf. Kortom voor allen is het de kunst om zowel verbonden als autonoom te zijn in de veranderende gezinssituatie.

5.3. De relevantie

De relevantie van mijn onderwerp heeft te maken met de toenemende scheidingsproblematiek en de negatieve gevolgen daarvan voor het kind. Daarnaast is het onderwerp relevant voor hulpverleners. Zij dienen toegerust te worden om gezinnen te begeleiden in scheidingssituaties zodat ze niet in de knel komen vanwege de complexiteit en onwetendheid wat betreft de loyaliteiten van het kind en zijn ouders.

5.4. Het doel

Het doel van mijn scriptie is om antwoord te krijgen op mijn vraagstelling: “Kunnen hulpverleners met behulp van de EPT methodiek ouder(s) in gescheiden opvoedingssituaties inzicht geven in de loyaliteit(en) van hun kind? Het doel daarbij is dat het kind zich in zijn autonomie en verbondenheid kan blijven ontwikkelen.”

5.5. De methode

De methode die ik gebruik heb, is een veldonderzoek waaraan dertig collega's meegewerkt hebben. Daarnaast heb ik diverse boeken en artikelen geraadpleegd. Tevens heb ik gesprekken gevoerd met deskundigen uit het werkveld, te noemen dhr. R. Lievers van Elker. Hij werkt met de methode ‘ouderschap na scheiding’ en mevr. R. Klaassens van Bureau Jeugdzorg die de methode ‘ouders voor altijd’ heeft ontwikkeld.

5.6. Resultaten

Onder bijlage 1 zijn de resultaten van het veldonderzoek te lezen.

5.7. Conclusies

Mijn vraagstelling:

“Kunnen hulpverleners met behulp van de EPT methodiek ouder(s) in gescheiden opvoedingssituaties inzicht geven in de loyaliteit(en) van hun kind? Het doel daarbij is dat het kind zich in zijn autonomie en verbondenheid kan blijven ontwikkelen.”

Hulpverleners kunnen ouders in gescheiden opvoedingssituaties helpen door de tweeledige grondhouding en interventiemiddelen van de EPT. Op deze manier worden ouder en kind nieuwe ervaringen geboden om de ouders te helpen hun kind loyaal te laten zijn aan beide ouders. Tevens leert het kind om autonoom en verbonden te zijn met zichzelf en beide ouders. Dit zal zijn groei naar volwassenheid ten goede komen.

De conclusies die ik na het lezen, de gesprekken en het veldonderzoek heb gekregen zijn:

- Veel ouders zijn zich niet bewust van hun aandeel in het veroorzaken van loyaliteitconflicten bij hun kind.
- De ervaring heeft me geleerd dat ouders uit mijn (werk)omgeving zich vrijwel niet laten informeren over de gevolgen van de scheiding voor hun kind voorafgaand aan de scheiding. Pas als er problemen zijn ontstaan na de scheiding, lijken ouders gemotiveerd om zich te verdiepen in de gevolgen van de scheiding voor hun kind. Een enkele uitzondering daar gelaten.
- Dit heeft regelmatig te maken met het eigen (rouw)proces van de ouders waardoor ze geen ruimte lijken te hebben voor het welbevinden van hun kind.
- Hulpverleners die zicht hebben op de loyaliteiten en loyaliteitsconflicten van kinderen in gescheiden opvoedingssituaties, kunnen ouders beter helpen om hun kinderen hierin te begrijpen en begeleiden.
- Psycho-educatie is van groot belang. Ik heb gezien dat ouders na uitleg over loyaliteiten meer begrip voor hun kind kregen en meer zijn gaan kijken naar de behoeftes van hun kind.
- Ik ben me bewust geworden dat de ruzies, strijd, pijn en moeite waar partners in hun relatie tegen aanlopen na de scheiding doorgaan en dat patronen niet zomaar veranderen.
- De EPT biedt hulpverleners een aantal interventiemogelijkheden die ingezet kunnen worden in gezinnen waarbij sprake is van een scheiding. Te denken valt aan het persoonlijk reageren en zorgvuldig confronteren. Ook de zorg voor zichzelf als hulpverlener is een punt van aandacht in de EPT die ik zeer bruikbaar vind.
- Partners worden exen en er moet dus duidelijke scheiding komen in de partnerrelatie en een goede samenwerking in de ouderrelatie.
- Tegelijk heb ik meer begrip gekregen voor ouders die soms na jaren van moeite en strijd een moeilijke beslissing hebben genomen met verstrekkende gevolgen voor hun leven en dat van hun kinderen. Ouders zitten soms midden in hun eigen rouwproces vanwege de scheiding waarbij het soms onmogelijk lijkt om oog te hebben voor de loyaliteiten van het kind. Dit inzicht maakt dat ik milder ben geworden richting ouders en daardoor ook meer loyaal naar hen toe kan zijn.
- Als hulpverleners voldoende toegerust zijn, kunnen zij ouders helpen in gescheiden opvoedingssituaties om inzicht te geven in de loyaliteit(en) van hun kind. Hierdoor kan het kind zich in zijn autonomie en verbondenheid met zichzelf en zijn ouders blijven ontwikkelen.

5.8. Aanbevelingen

- Hulpverleners die werken in gescheiden opvoedingssituaties dienen toegerust te worden. De EPT biedt hiervoor een geschikte methodiek en praktische interventiemogelijkheden.
- Hulpverleners dienen inzicht en vaardigheden te ontwikkelen gericht op de loyaliteiten van het kind in gescheiden opvoedingssituaties.
- Het zou goed zijn dat de organisatie voor het begeleiden van gezinnen in gescheiden opvoedingssituaties een handleiding ontwikkeld die medewerkers ondersteunt en de mogelijkheid biedt om ouders hierin te begeleiden, met als doel: “Kind *uit* de knel”.
- De informatie uit deze scriptie zou een eerste aanzet hiervoor kunnen zijn.

Literatuurlijst

Boszormenyi Nagy en Krasner *Tussen Geven en Nemen. (1994) Over contextuele therapie.* Haarlem: De Toorts

Boszormenyi Nagy *Balans in beweging. (1990) Visie op individuele en gezinstherapie.* Haarlem: De Toorts.

Else Marie van den Eerenbeemt & Inez van Eijk *De liefdesladder. Over familie en nieuwe liefdes. (2011) Amsterdam: Archipel.*

Annelies Onderwaater *De onverbreekelijke band. (2009) Inleiding en ontwikkeling in de contextuele therapie. Pearson Assessment and Information.*

Dillen *Ongehoord vertrouwen. (2007) Maklu.*

Townsend *Tussen vlucht en verlangen. (2008) Over Eenzaamheid, Bindingsangst en de kracht van gezonde relaties. Coconut.*

Ludo Driesen *Ik wil papa en mama allebei. (2012) Over echtscheiding, verwerking, loyaliteit en hulpverlening. Apeldoorn: Garant*

Jacqueline van Swet *Kinderen en hun ouders na een echtscheiding. (2003) Amsterdam: Boom.*

Charlotte Visch *Kinderen en gescheiden ouders. (2005) Over de emotionele toekomst van je kind veiligstellen. Utrecht: Lifetime.*

Gary Neuman & Patricia Romanowski *En de kinderen scheiden mee. (2003) Het Zandkastelenprogramma. Amsterdam: SWP*

Carlijne de Vos, Jean pierre van der Ven en Susan Donders *Scheiden met je ex en toch samen goede ouders Spectrum 2008*

Roel & Sonja Bouwkamp *Handboek psychosociale hulpverlening. De theorie en praktijk van de psychosociale hulpverlening. (2010) Enschede: De Tijdstroom.*

Uit (Kintact door Sonja Bouwkamp over hechtingsstoornissen)

Roel en Sonja Bouwkamp. Dicht bij huis. Praktijkboek werken met gezinnen. (2012)

(Internet)bronnen:

<http://www.echtscheidingswijzer.nl/scheiding-voor-kinderen.html>

<http://www.kinderinfo.nl/artikelen/artikel.asp?ArticleID=357&CurrentPeriod>

<http://www.planet.nl/planet/show/id=75090/contentid=711437/sc=f3b722>

<http://www.nidi.knaw.nl/web/html/public/demos/dm97021.html>

<http://www.planet.nl/planet/show/id=75090/contentid=711437/sc=f3b722>

<http://www.echtscheidingswijzer.nl/scheiding-voor-kinderen.html>

<http://www.ouderalleen.nl/info/item.php?id=63>

[Verdrietkoffer echtscheiding— GGD Groningen](#)

[En de kinderen scheiden mee; het zandkastelen programma](#)

[Verdrietkoffer echtscheiding— GGD Groningen](#)

[En de kinderen scheiden mee; het zandkastelen programma](#)

Rick Lievers 'Ouderschap na scheiding' ONS Elker Groningen

Ria Klaassens 'Ouders voor altijd' Bureau Jeugdzorg Groningen

Bijlagen

Het is van belang dat hulpverleners kennis hebben over processen en andere relevante zaken die bij een echtscheiding spelen voor zowel de ouders, de kinderen en de mensen om hen heen. Dit vraagt van de hulpverlener om een tweeledige grondhouding te hebben of te ontwikkelen die dit mogelijk maakt. De hulpverlener dient zowel oog voor de ouders, de kinderen en zichzelf te hebben en te houden.

Mede door deze bijlage wil ik hulpverleners aandachtspunten aanreiken die kunnen bijdragen aan deze tweeledige grondhouding. Naar mijn idee zijn ze noodzakelijk in een gescheiden opvoedingssituatie. In deze bijlage sta ik erbij stil hoe het gezin te begeleiden is bij hun onderlinge verhoudingen met het oog op de loyaliteiten. Het zijn handvatten en aandachtspunten. Het is geen cursusopzet of een ouderschapsplan. Een aantal van de punten die ik hier benoem kunnen zeker mee worden genomen in het ouderschapsplan. Verder heb ik een veldonderzoek gedaan onder de collega's van het Leger des Heils om zo inzicht te krijgen in hun ervaring en behoeften op het gebied van hulpverlening in gescheiden opvoedingssituaties.

Bijlage 1 Het Veldonderzoek

In contact met mijn collega's werd het me duidelijk dat ik niet de enige ben die worstelde met het werken in gescheiden opvoedingssituaties met name over loyaliteit. Ik merkte dat ik kennis en kunde miste en wilde voor mezelf helder krijgen of dit bij de andere collega's leeft. Wat doen ze ermee en wat denken ze nodig te hebben om goed te kunnen werken met deze vaak complexe gezinnen?

Ik heb dit onderzoek gedaan onder de collega's van Ambulant Groningen. Deze afdeling bestaat uit: ambulante begeleiders, videohometrainers, gezinscoaches en kindcoaches. Ik heb dit onderzoek naar vijftig mensen gestuurd en heb van dertig mensen een reactie teruggekregen.

Via een eigen opgestelde vragenlijst heb ik collega's benaderd en gevraagd naar ervaring met het werken in gescheiden opvoedingssituaties. Hier onder staan de reactie van mijn collega's.

1.Vraag: In hoeveel cliëntsituaties binnen je caseload heb je doorgaans te maken met gescheiden opvoedingssituaties.

Antwoord: Vaak (het gemiddelde is 2 tot 4 van de 5 tot 8 hulpverleningstrajecten)

2.Vraag: Hoe vaak hebben deze cliënten vragen op dit gebied.

Antwoord: Vaak (24 van de 30 hulpverleners geven aan dat er vragen zijn op dit gebied)

3. Vraag: In hoeveel van deze situaties ben jij van mening dat dit voor problemen zorgt binnen deze gezinnen.

Antwoord: Vaak (28 van de 30 hulpverleners geeft aan dat dit voor problemen zorgt binnen deze gezinnen)

4. Vraag: In hoeveel van deze situaties denk jij dat kinderen hierdoor in loyaliteitsproblemen komen.

Antwoord: Altijd (zeggen alle hulpverleners die hiermee te maken hebben 30)

5. Vraag: Ik voel me als hulpverlener in een spagaat als het om gescheiden opvoedingssituaties gaat:

Antwoord: Vaak (zeggen 25 van de 30 hulpverleners)

6. Vraag: Hoe vaak speelt loyaliteit hier in een rol.

Antwoord: Vaak (zeggen 27 van de 30 hulpverleners)

7. Vraag: Ik kan als hulpverlener werken met beide ouders in gescheiden opvoedingssituaties.

Antwoord: Vaak (zeggen 25 van de 30 hulpverleners)

8.Vraag: Ik ben voldoende methodische onderlegd om met deze doelgroep te werken.

Antwoord: Nee (zeggen 28 van de 30 hulpverleners)

9.Vraag: Ik vind dat het Leger des Heils mij voldoende steun biedt om in dit soort situaties te werken. (te denken valt aan caseload gesprekken, werkbegeleiding en intervisie)

Antwoord: Ja meestal wel (zeggen 27 van de 30 hulpverleners)

10. Vraag: Ik vind dat het Leger des Heils voldoende scholing geeft om in dit soort situaties te werken:

Antwoord: Nee te weinig (zeggen alle 30 hulpverleners die in deze situaties werken)

- 11a.Vraag: De methode die ik nu inzet in gescheiden opvoedingsituaties zijn.....
Antwoord: Oplossingsgericht (zeggen 24 van de 30) de rest zegt geen specifieke methode in te zetten)
- 11b.Vraag: Dit is efficiënt:
Antwoord: Soms (zeggen 15 van de 30 hulpverleners)
12. Vraag: Heb je vragen of suggesties over/ voor het werken met gezinnen, kinderen in gescheiden opvoedingsituaties?
Antwoord: Meer gerichte training (zeggen alle 30 hulpverleners die in deze situatie werken)

Conclusie veldonderzoek

Met het veld onderzoek wilde ik inzage krijgen in de kennis en ervaring die mijn collega's hebben in het werken met gescheiden opvoedingssituaties en specifiek met het oog op de loyaliteiten van kinderen in deze situaties. Dertig van de eenendertig collega's die gereageerd hebben, geven aan dat ze zien dat kinderen in meer of mindere mate in de problemen komen met hun loyaliteiten. Over het algemeen is iedereen tevreden over de aandacht die ze van hun leidinggevende of collega's krijgen als het gaat om het werken in deze situaties. Twee van de dertig collega's vonden dat ze voldoende methodisch onderricht waren. De andere collega's missen een goede methodiek. Tenslotte geeft iedereen die meegewerkt heeft in dit onderzoek aan behoefte te hebben aan scholing op dit gebied.

Bijlage 2 PAS (*Parental Alienation Syndrome*)

1. De ene ouder (meestal de moeder) probeert bewust of onbewust het kind zodanig te beïnvloeden dat de band met de andere ouder (meestal de vader) verbroken wordt. Het kan om echte hersenspoeling gaan maar ook om regelmatige, subtielere vormen van beïnvloeding.

Onderstaande gedragingen zijn voorbeelden van fout gedrag die PAS kunnen veroorzaken:

- moeder laat het kind denken dat de vader een gevaarlijke partij is;
 - moeder ziet het nut van een tweede ouder niet in;
 - het kind mag beslissen wanneer ze hun eigen vader willen zien;
 - moeder overdrijft de tekortkomingen van de vader;
 - alles wat vader doet is slecht; van hobby's tot vrienden en tot werk;
 - alle herinneringen aan vader worden uit huis gehaald;
 - brieven, kaarten en pakjes worden niet doorgestuurd;
 - beschuldigingen/verdachtmakingen in verband met incest en mishandeling worden ingezet;
 - telefoonterreur; moeder belt kind wanneer deze bij vader is;
 - telkens een excuus bedenken op de dag dat vader het kind bij zich behoort te hebben;
 - na ieder bezoekje aan vader wordt het kind onderworpen aan een kruisverhoor.
2. Het kind wordt in die mate beïnvloedt dat het zelf gaat geloven dat de andere ouder slecht is. Het gevolg hiervan is dat het kind zelf negatieve uitspraken gaat doen over de andere ouder.

Je kunt PAS herkennen bij een kind aan de volgende gedragingen:

- Het kind laat openlijk haat en woede zien ten opzichte van de andere ouder zonder dat die gevoelens gebaseerd zijn op persoonlijke ervaringen met die ouder.
- Het kind weigert contact met de andere ouder.
- Het kind gebruikt onduidelijke argumenten voor de haat.
- Het kind praat openlijk over wat de andere ouder in zijn ogen fout doet. Wat de andere ouder ook doet, het is altijd fout.
- Het kind praat alleen positief over de ouder bij wie hij woont.
- Het kind praat in herhalingen en klinkt 'voorgeprogrammeerd'.
- Het kind vertelt verhalen die niet kloppen.
- Het kind kan geen positieve herinneringen vertellen over de andere ouder.
- Het kind haat niet alleen de andere ouder maar ook zijn of haar vrienden, omgeving, werk, hobby's en alles wat maar in verband gebracht kan worden met hem of haar.

Bron: internet

Niveaus van PAS

Er zijn 3 niveaus van PAS te onderscheiden. Bij de milde vorm is de verstoting relatief oppervlakkig. Het kind is over het algemeen coöperatief tijdens bezoeken maar wel vaak kritisch en onvriendelijk jegens de slachtofferouder. Milde vormen van PAS kunnen redelijk makkelijk aangepakt worden door goede voorlichting en door de ouders naar een bemiddelaar te sturen. De matige vorm wordt gekenmerkt door razernij bij de programmerende ouder. Het kind is vaak destructief en onrespectvol jegens de slachtofferouder. Vooral de ernstige type van PAS heeft een negatieve invloed op de psychologische ontwikkeling van het kind. Hierbij is de programmerende ouder volkomen fanatiek en soms zelfs paranoïde. Het kind is vijandelijk jegens de uitwonende ouder. In sommige gevallen kan de vijandigheid van het kind oplopen tot paranoïde vormen. Het

kind denkt dat hij/zij achtervolgd wordt en is bang om vermoord te worden door de uitwonende ouder.

(Mogelijke) gevolgen van PAS voor het kind

- psychologische klachten (angst, depressie, agressie, psychosomatische reacties, etc.),
- verminderd gevoel van eigenwaarde,
- verliezen van contact met eigen gevoelens,
- verminderde prestatie op intellectueel gebied,
- gebrekkige sociale ontwikkeling,
- verminderd vertrouwen in anderen,
- onlogisch redeneren,
- drugs en/of alcoholmisbruik,
- gebrekkige oplossingsvaardigheden,
- identiteitsproblemen.

Bijlage 3 Probleembehandeling

Wat wil je?

- Je wilt uitzoeken of er een eenvoudige, relevante en acceptabele oplossing is voor het probleem.
- Je wilt onderzoeken welke oplossingen al geprobeerd zijn en waarom ze niet werken.
- Je wilt onderzoeken of er derden in de oplossingen betrokken moeten worden.
- Je wilt onderzoeken welke persoonlijke, interactionele en/of structurele obstakels een oplossing verhinderen.
- Je wilt informatie, advies, bemiddeling, handvatten en alternatieven bieden.

Wat doe je?

- Ga met de cliënt na of jullie een directe, relevante en acceptabele oplossing voor het probleem kunnen bedenken.
- Ga na welke oplossingen al geprobeerd zijn. Inzicht in wat er al aan oplossingen geprobeerd is, geeft niet alleen een goed inzicht in de complexiteit en de zwaarte van het probleem maar geeft ook relevante informatie over de cliënten zelf en de beïnvloeding door hun sociale- en relationele context.
- Ga na waarom oplossingen niet werkten. Door op een concreet, gedragsmatig niveau na te gaan wat men gedaan heeft, hoe daarop gereageerd werd en wat men toen deed, kan de hulpverlener heel vaak te weten komen waar het obstakel ligt. Hij kan dan zien of het onkunde is, onwetendheid of dat meer (inter)persoonlijke obstakels een rol spelen.
- Ga na waarom de probleemoplossing nu stopt. Problemen die ontstaan zijn door gebrek aan kennis en vaardigheden zijn natuurlijk het best op te lossen door het aanbrengen van kennis en kunde. Problemen die echter ontstaan zijn omdat zij gevoelens en gedrag aanspreken die wij ons en elkaar niet toestaan, hebben andere 'oplossingen' nodig dan informatie, advies en handvatten. Wanneer de probleemoplossing met de gewone hulpmiddelen stopt, moeten we dus nagaan welke persoonlijke, interactionele en/of structurele problemen de oplossing verhinderen.
- Ga na of er derden meespelen en of zij bij de verdere hulpverlening betrokken moeten worden. Vaak zijn buitenstaanders in de (mislukte) oplossingen betrokken. Zij kunnen vanuit hun belangen een oplossing aandragen die niet werkt voor de cliënten. Om die redenen moet nagegaan worden wat hun rol is en of men daarover met hem contact moet opnemen.
- Neem deel aan het oplossingsproces door zelf informatie te geven, te adviseren en alternatieven en handvatten aan te dragen. Wees geen afstandelijke commentator of vragensteller maar neem actief en betrokken deel aan het proces van de probleemoplossing. Op die wijze is de hulpverlener het levende voorbeeld van hoe problemen constructief aan te pakken die zij in hun leven waarschijnlijk gemist hebben.

Wat neem je waar?

Welk gebrek aan kennis en kunde signaleer je? Welke ervaringen ontbreken er bij wie? Hoe reageren je cliënten op je oplossingspogingen? Zijn ze enthousiast, coöperatief, terughoudend? Wie is er constructief, wie destructief of onverschillig? Vormen de ouders samen een paar of bestrijden ze elkaar?

Welke persoonlijke obstakels zie je? Bijvoorbeeld schaamte, wraakgevoelens of een te bescheiden opstelling.

Welke interactionele obstakels zie je? Bijvoorbeeld vele problemen tegelijkertijd bespreken, geen aandacht voor elkaars inbreng, de een breekt af wat de ander opbouwt.

Welke systeemobstakels zie je? Bijvoorbeeld hiërarchieproblemen zoals kinderen die de baas zijn, een vader die zich als een onverantwoordelijk kind gedraagt of gebrek aan privacy.

Wat ervaar je?

Is er een prettige werkzame, coöperatieve sfeer tussen jullie? Vind je het prettig met hen te werken?

Worden je oplossingspogingen met respect tegemoet getreden? Voel jij je gewaardeerd of voel jij je afgedaan doordat je voorstellen met een 'ja maar' tegemoet getreden worden? Worden je voorstellen ook op inhoudelijk niveau serieus genomen en wordt de bruikbaarheid ervan onderzocht?

Heb je voorkeur voor een bepaalde persoon?

Praat je liever en gemakkelijker met een bepaalde persoon?

Wie is er aan het werk: jij of zij?

Wat denk je?

Zijn je voorstellen in de juiste richting? Zijn ze gewenst en uitvoerbaar gezien de reacties van de cliënten?

Waar is extra hulp van derden nodig? Heb je zelf hulp nodig vanwege gebrek aan kennis en ervaring?

Zie je een stagnatie in het oplossingsproces door onderliggende factoren?

Zie je een verband tussen wat je waarneemt en wat je ervaart bij het probleem dat zij hebben?

Wat wil je daarmee?

Bespreek je gedachten met de cliënt voor het vinden van een goede, werkzame oplossing en voor het vergroten van hun zelfoplossend vermogen.

Bron: Roel en Sonja Bouwkamp Handboek psychosociale hulpverlening

Bijlage 4 Tips en handvatten voor hulpverleners aan ouders

Tips en handvatten ter voorbereiding van de scheiding

- Zorg dat de kinderen het bericht over de scheiding van de ouder(s) horen en niet van iemand anders.
- Probeer van te voren een inschatting te maken over wat het kind aankan en sluit daarbij aan.
- Laat, als het mogelijk is, de ouders het samen de kinderen vertellen ook al staan ze verschillend in de beslissing. Ze laten daarin zien dat ze ouders zijn en kunnen samenwerken. Ook kijken ouders verschillend aan tegen de beslissing om te scheiden. Kinderen krijgen dan ook direct van hen beide het verhaal over de scheiding te horen. Kinderen merken dan dat de beide ouders met hun begaan zijn.
- Het is nodig dat ouders tijdens het gesprek over de scheiding zich concentreren op de kinderen. Als de ouders aan hun eigen verdriet en boosheid ten ondergaan, zal het moeilijk zijn om het kind de juiste steun te bieden die het nodig heeft. In dit soort situaties kan het goed zijn als er een vertrouwenspersoon bij het gesprek over de scheiding aanwezig is.
- Het is niet goed als de ouder zijn hart bij het kind uitstort, het kind kan dan het gevoel krijgen dat deze ouder zich hulpeloos voelt, waardoor het kind een belemmering kan ervaren om bij die ouder steun te zoeken. Dit kan het kind angstig maken en zijn zelfvertrouwen aantasten.
- De kinderen kunnen daardoor meer last van een schuldgevoel krijgen en komen in de knel met hun loyaliteit.
- Kinderen dienen niet belast te worden met de problemen die er tussen de ouders spelen, vertel daarom alleen dat wat nodig is. Kinderen kunnen anders al snel het gevoel hebben dat ze moeten kiezen voor de één of tegen de andere ouder. Hierdoor komen ze in de knel met hun loyaliteit.
- Voorkom dat het kind het idee krijgt dat het voor de ouders moet zorgen en zich volwassen moet gedragen. Hierdoor kan het kind dan aan eigen emoties en pijn niet toekomen.
- Voorkom dat de ene ouder de andere de schuld geeft waar het kind bij is. Kinderen kunnen dan (meer) last van een schuldgevoelens krijgen en komen in de knel met hun loyaliteit.
- Vertel het kind duidelijk dat je een gezin bent die veranderingen gaat doormaken. Vertel dat het voor verdriet zorgt dat de ene ouder weggaat en de andere ouder achterblijft.
- Zorg dat alle kinderen bij het gesprek aanwezig zijn. De kinderen horen hetzelfde verhaal en kunnen elkaar eventueel troosten.
- Praat later met elke kind apart door over de scheiding in de taal die bij de leeftijd en ontwikkeling past. Elk kind kan met andere vragen en emoties komen.
- Denk samen met de ouders na over het tijdstip waarop het de kinderen verteld wordt. Het liefst een paar dagen of weken voordat één van beide vertrekt. Zo heeft het kind meer tijd om aan het idee te wennen en voelt het zich waarschijnlijk minder in de steek gelaten dan wanneer een ouder direct vertrekt. Liefst in het begin van het weekend zodat het kind niet direct iets hoeft.
- Probeer daarbij bijzondere dagen te vermijden anders blijft het kind bijvoorbeeld sinterklaasavond met de scheiding associëren.
- Zorg ervoor dat ouders contact met school/opvang en andere betrokkenen uit de leefwereld van het kind opnemen om te vertellen over de scheiding, zodat het kind daar goed opgevangen kan worden.
- Geef het kind erkenning voor zijn pijn en verdriet.
- Het is belangrijk dat ouders het kind laten weten dat het niet zijn schuld is. Hij kan er niets aan kan doen dat de ouders gaan scheiden en hij kan er ook niets aandoen

om de scheiding ongedaan te maken. Vertel het kind dat ouders van elkaar kunnen scheiden maar dat je nooit van hem of haar zult scheiden.

Tips en handvatten als de ene ouder vertrekt

- Vertel het kind regelmatig dat je van hem houdt.
- Neem tijd voor je kind.
- Spreek in positieve of neutrale bewoordingen over de andere ouder.
- Handhaaf structuur.
- Zorg voor een duidelijke bezoek/verblijfsregeling.
- Zorg zonodig voor overzicht door het maken van dag/weekplanningen ook gericht op waar en wanneer het kind bij wie is.
- Als er meningsverschillen tussen jullie als ouder (ex-partners) blijven, probeer het dan via een bemiddelaar op te lossen.
- Geef ruimte voor je geloofsbeleving, bid bijvoorbeeld samen en houd goede gewoonten vast.
- Houd familietradities instant bijvoorbeeld zaterdagavond pizza- en filmavond.
- Blijf betrokken bij het leven van je kind, heb belangstelling voor zijn dagelijkse bezigheden, vrienden enz.
- Geef je kind de gelegenheid zich te uiten en luister goed naar wat hij zegt of juist niet zegt en geef hem erkenning voor zijn pijn en verdriet.
- Gedrag van het kind in deze periode is een uitdrukking van emotie ook wangedrag. Voor de ouder is het van belang om achter het gedrag van het kind te kijken en te zien wat hij eigenlijk wil zeggen. Het is goed om dit naar het kind te benoemen. Het kind kan evt. met behulp van tekenen of spel laten zien wat hij of zij bedoelt.
- Houd de kinderen buiten het eventuele ouderlijk conflicten.
- Laat de kinderen buiten het juridische gebeuren. Vertel alleen dat wat hen aangaat.
- Kom als ouders onderlinge afspraken na. Hierdoor laat je zien dat je betrouwbaar bent en het kind belangrijk vindt.
- Zorg dat het kind aan beide ouders loyaal kan blijven.
- Zorg dat het kind contact met grootouders en andere belangrijke anderen kunnen houden.
- Houd contact met het netwerk. Dit is in het belang van de ouder en het kind. Ouders hebben mensen nodig waarbij ze hun hart uitstorten en tevens kunnen deze mensen of anderen een luisterend oor hebben voor de kinderen en ze van tijd tot tijd opvangen.

Tips en handvatten als er een nieuwe partner komt

Waar kunnen kinderen moeite mee hebben als er een nieuwe partner komt:

- Het kind moet je aandacht met een ander delen.
- Het kind kan het als een vorm van afwijzing voelen.
- Houd er rekening mee dat het de hoop van je kind op vereniging met je ex vernietigd.
- Het kind kan medelijden met de andere ouder krijgen.
- Het kind kan vooral als het in de pubertijd zit lastig zijn als hij geconfronteerd wordt met de intimiteit en seksualiteit tussen de ouder en nieuwe partner.
- Het kind kan erg veel moeite met de nieuwe partner hebben als die partner de reden is van de breuk met de ex.

Hoe en wanneer vertel je dat er een nieuwe partner is:

- Belast je kind niet met al je verliefdheden pas als je weet dat het 'meer' is, kun je het vertellen.
- Vertel het de kinderen voordat ze in contact komen met de nieuwe partner.

Kind in de knel

- Breng het bericht niet als een fijne verrassing voor de kinderen maar vertel dat de nieuwe partner een speciaal iemand voor jou is.
- Breng je ex-partner op de hoogte zodat de kinderen het niet hoeven te vertellen.
- Plan eerst een korte ontmoeting tussen je nieuwe partner en de kinderen. Het liefst op neutraal gebied.
- Bereid de kinderen erop voor dat ze je nieuwe partner in de toekomst vaker gaan zien.
- Bouw het contact rustig op.
- Houd rekening met de gevoelens van de kinderen.
- Blijf zelf verantwoordelijk en laat de beslissing niet bij je kinderen over je relatie met je nieuwe partner.
- Houd er rekening mee dat je kind niet op je nieuwe partner zit te wachten en afwijzend kan reageren.
- Besef dat de loyaliteit van je kind bij zijn biologische ouder ligt en verwacht niet van je kind dat hij je nieuwe partner als zijn nieuwe ouder ziet.
- Neem de tijd om met elkaar aan de nieuwe situatie te wennen.
- Kijk of er een klik is tussen je kinderen en de nieuwe partner en zijn/haar eventuele kinderen.
- Denk na over hoe de kinderen je nieuwe partner gaan noemen.
- Als je samen verder gaat, neem de tijd om een samengesteld gezin te gaan vormen.
- Wees hierbij open en eerlijk naar je zelf, je partner en de kinderen of dit samengesteld gezin kans heeft om te bestaan. Dit om teleurstelling, extra schade en nieuwe loyaliteit conflicten te voorkomen.

Kind in de knel

Bijlage 5 Een weekschema

Voorbeeld: wanneer ben ik bij **Papa** en wanneer ben ik bij **mama**

maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag	zondag
Mama	Mama	Mama	Mama	Mama Brengt me naar school Papa Haalt me uit school.	Papa	Papa

maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag	zondag
Papa Brengt me naar school Mama Haalt me uit school	Mama	Mama Brengt me naar school Papa haalt me op	Papa brengt me naar school Mama haalt me op	Mama	Mama	Mama

maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag	zondag
Mama	Mama	Mama	Mama	Mama	Papa	Papa

maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag	zondag
Papa	Mama	Mama brengt me naar school Papa haalt me op	Papa brengt me naar school Mama haalt me op	Mama	Mama	Mama